NACKA TINGSRÄTT
Mark- och miljödomstolen

DOM
2016-06-02
meddelad i
Nacka Strand

Mål nr M 5993-15

KLAGANDE
Boge Vindbruk AB

Ombud: Advokat Magnus Fröberg
Fröberg & Lundholm Advokatbyrå AB
Sveavägen 17
111 57 Stockholm

MOTPART
1. Länsstyrelsen i Gotlands län
621 85 Visby

2. Länsstyrelsen i Stockholms län
Box 22067
104 22 Stockholm

ÖVERKLAGAT BESLUT
Länsstyrelsens i Stockholms län, Miljöprövningsdelegationen, beslut den 18 september 2015 i ärende nr 5511-2766-2015, se bilaga 1

SAKEN
Tillstånd till uppförande och drift av gruppstation för vindkraft på fastigheterna Gotland Othem Ytings 1:54 m.fl.

_____

DOMSLUT

Mark- och miljödomstolen avslår överklagandet.

_____

BAKGRUND

Boge Vindbruks AB:s ansökan om tillstånd till uppförande och drift av en gruppstation för vindkraft på fastigheterna Gotland Othem Ytings 1:54 m.fl. inkom till Länsstyrelsen i Stockholms län, Miljöprövningsdelegationen, (Miljöprövningsdelegationen) den 24 juli 2012.

Parallellt med tillståndsförfarandet har Boge Vindbruks AB (bolaget) ansökt om dispens från artskyddsförordningen (2007:845). Länsstyrelsen i Gotlands län beslutade den 31 januari 2013 att avslå bolagets ansökan om dispens från artskyddsförordningen för anläggningen. Den 13 mars 2013 avslog Länsstyrelsen i Gotlands län på nytt bolagets nya ansökan om dispens från artskyddsförordningen för anläggningen. Det senare beslutet överklagades till mark- och miljödomstolen som i dom den 30 april 2014 mål nr M 1917-13 avslog bolagets överklagande i dispensärendet. Beslutet överklagades till Mark- och miljööverdomstolen. Den 4 juli 2013 avvisade Länsstyrelsen i Gotlands län bolagets tredje dispensansökan. Mark- och miljööverdomstolen avslog i dom den 22 december 2014 mål nr M 4937-14 yrkandet om att inhämta ett förhandsavgörande från EU-domstolen samt upphävde underinstansernas avgöranden och avvisade bolagets ansökan om dispens enligt artskyddsförordningen.

Miljöprövningsdelegationen beslutade den 29 augusti 2014 att avslå ansökan om tillstånd till verksamheten. Beslutet överklagades till mark- och miljödomstolen som i dom den 23 januari 2015 M 5089-14 undanröjde Miljöprövningsdelegationens beslut och återförvisade målet till Miljöprövningsdelegationen för fortsatt handläggning.

Miljöprövningsdelegationen har härefter på nytt i beslut den 18 september 2015 avslagit bolagets ansökan om tillstånd till verksamheten. Bolaget har nu överklagat detta beslut till mark- och miljödomstolen.

YRKANDEN M.M.

Bolaget har yrkat att mark- och miljödomstolen, med upphävande av Miljöprövningsdelegationens beslut, ska fastställa att den ansökta verksamheten är tillåtlig och återförvisa målet till Miljöprövningsdelegationen för föreskrivande av villkor.

Länsstyrelsen i Gotlands län har bestritt bifall till överklagandet och står fast vid sin tidigare bedömning i frågan om att platsen är olämplig för den planerade verksamheten på grund av riskerna för fågellivet.

Länsstyrelsen i Stockholms län har bestritt bifall till överklagandet.

UTVECKLING AV TALAN

Bolaget har till stöd för sin talan anfört i huvudsak följande. Miljöprövningsdelegationen har funnit att verksamheten uppfyller kravet på lämplig lokalisering enligt 2 kap. 6 § miljöbalken, utom såvitt avser risker för fåglar i området. Miljöprövningsdelegationens bedömning är felaktig. Med den föreslagna lokaliseringen, utformningen av vindparken och föreslagna försiktighetsmått kommer risken för påverkan på fågellivet att bli mycket begränsad. Påverkan kommer aldrig att nå upp till en nivå som medför att den får betydelse för någon fågelpopulations gynnsamma bevarandestatus på Gotland. Verksamheten kommer att leda till en produktion av förnybar energi av betydelse. Utifrån en avvägning av vad som utgör en hållbar utveckling enligt 1 kap. 1 § miljöbalken måste verksamheten anses tillåtlig. Genom Mark- och miljööverdomstolens dom den 22 december 2014 i mål M 4937-14, MÖD 2014:48, har det klargjorts att den ansökta verksamheten inte kan anses utgöra ett avsiktligt dödande eller avsiktlig störning i strid med 4 § p.1 i artskyddsförordningen. Mark- och miljööverdomstolen anger vidare i domen att en del i den senare tillståndsprövningen blir att med tillämpning av relevanta fridlysningsbestämmelser i artskyddsförordningen bedöma hur de skyddade arterna påverkas av den planerade verksamheten. Den bestämmelse som då blir aktuell att tillämpa måste vara 4 § p.4 i artskyddsförordningen. Genom att föreskriva villkor, försiktighetsmått och skyddsåtgärder kan prövningen enligt Mark-och miljööverdomstolens dom leda fram till

att verksamheten inte kommer i konflikt med fridlysningsbestämmelserna och att det därför inte blir aktuellt med dispensprövning. Bedömningen kan också bli den motsatta. Det har vid prövningen av ansökan, såsom numera gäller vid samtliga tillståndsprövningar av vindkraft, framförts ett antal olika invändningar mot den planerade verksamheten. Dessa invändningar har i huvudsak gällt att lokaliseringen av den planerade verksamheten skulle strida mot utpekade riksintressen för naturvård, turism och friluftsliv, få en otillåten påverkan på hydrologin i det närbelägna Natura 2000-områdena Hejnum och Bojsvätar, strida mot riksintresset för kulturmiljövård, medföra en otillåten påverkan av buller och skuggor vid närmast belägna bostäder och medföra en otillåten påverkan på havsörn. Miljöprövningsdelegationen anser att den planerade gruppstationen, med hänsyn till fågellivet, särskilt havsörn, inte är lämplig på platsen. Det är således en enda aspekt som innebär att tillstånd för verksamhetens lokalisering inte har ansetts lämpligt och det är påverkan på fågellivet, särskilt havsörn. Detta överklagande inriktas därför helt och hållet på bedömningen av påverkan på populationen av havsörn på Gotland eftersom Miljöprövningsdelegationen nämner fågellivet generellt, men inte berör påverkan på någon annan art. Havsörnen har ett livskraftigt bestånd globalt och trenden är ökande enligt uppgifter från hemsidan ”http://.iucnredlist.org”. Havörnen har även bedömts inte vara hotad på nationell nivå enligt ”Artdatabankens hemsida”. På Gotland finns ett av världens tätaste bestånd och trenden är ökande. År 2015 sattes nytt rekord på Gotland med 50 häckande par. Havsörnen var nästan utrotad i Sverige i början av 1900-talet till följd av förföljelse. Det första häckande paren på Gotland i modern tid kom år 1997. Det stora antalet häckande örnar på Gotland, totalt drygt 100 häckande havs- och kungsörnpar, har etablerats under knappt 20 års tid. Detta har skett parallellt med utbyggnaden av vindkraft. Havsörnen reproducerar sig normalt först efter sitt sjätte levandsår enligt Naturvårdsverkets rapport ”Åtgärdsprogram för havsörn 2009-2013”. Det är därför rimligt att anta att antalet häckande par kommer att fortsätta stiga och att populationen kommer att bli än mer livskraftig. Den planerade vindparken avser uppförande av totalt sju vindkraftverk inom Boge socken i närheten av Slite. Vindparken ligger inom ett område som har utpekats som av riksintresse för vindkraft. Region Gotland har även i sin översiktsplan utpekat området

som lämpligt för vindbruk och kommunen har tillstyrkt vindparkens anläggande enligt ansökan. Den planerade vindparken skulle generera elenergi om totalt ca 100 GWh/år, vilket motsvarar 1/10 av elproduktionen på Gotland. Vindparken är tänkt att anslutas till Cementas cementfabrik, som ligger i anslutning till den planerade vindparken, och har potential att minska utsläppen av koldioxid med ca 85 000 ton per år under minst en tjugoårsperiod. Inventeringsarbetet påbörjades våren år 2011 genom faktainsamling. En närboende lämnade uppgifter om att det fanns havsörn som flög från området ut mot kusten och länsstyrelsen informerade om att det fanns ett havsörnpar i området hösten år 2011. Inventeringar utfördes den 11-13 april och den 9-11 maj 2012. Vid inventeringarna uppmärksammades att det skedde en häckning. Vidare inventerades havsörnens flygvägar. Utifrån dessa uppgifter justerades parklayouten där vindkraftverken placerades så långt som möjligt från de olika alternativa örnbona, samtidigt som utformningen skulle tillgodose de närboendes synpunkter. Inget vindkraftverk placerades närmare än drygt 1500 meter från det bo som användes det år vindparken planerades och från de, senare konstaterat övergivna, bon som bolaget fått kännedom om. Vidare anpassades verkens placering så att det skapades en drygt 800 meter bred korridor för havsörnens flygrutt ut mot havet och antalet vindkraftverk begränsades från tio till sju. Ett havsörnspar bygger flera alternativa boplatser inom sitt revir och det har aldrig varit mer än ett häckande par inom området. Uppgifterna om boplatserna fick bolaget från länsstyrelsen. Det visade sig dock vid en senare fältinventering att flera av bona inte fanns kvar eller var i mycket dåligt skick och att de inte längre nyttjades. Havsörnsreviret måste därför numera anses övergivet. En del av de tidigare boplatserna försvann i samband med den skogsbrand som ägde rum år 2012 när länsstyrelsen genomförde en brandföryngring och det har inte skett några häckningar av havsörn inom projektområdet under åren 2013-2015. Om ett bo inte har använts på tre år får det anses övergivet enligt uppgift från ornitologen Jan Pettersson, ”JP Fågelvind”. Att havsörnen har flyttat från området kan bero på flera orsaker såsom skogsbranden eller att ett kungsörnspar har etablerat ett revir nära havsörnsparets tidigare boplatser. Vidare måste områdets karaktär beaktas och hänsyn tas till hur området präglas av industriell verksamhet och andra typer av verksamheter, såsom aktivt skogs- och

jordbruk. Området för den planerade vindparken ligger mellan ett kalkbrott och en golfbana. Området har inte goda förutsättningar för att utgöra ett lämpligt habitat för havsörn. En etablering av vindkraft innebär således inte att fortplantningsområden eller viloplatser skadas eller förstörs, eftersom området inte utgör sådan mark. Det som ytterligare gör platsen lämplig för vindkraft är att närområdet används av Försvarsmakten för militärövningar som startat under hösten 2015 och som kommer att fortsätta under kommande år. Det geopolitiska läget har gjort det angeläget att träna försvar av Gotland mot eventuella angripare, och hamnen i Slite är strategiskt viktig att försvara. Ett relativt stort område strax väster om den planerade vindparken utgör också ett riksintresse för Försvarsmakten. Militärövningarna kommer att fortsätta under lång tid framöver enligt uppgift från överstelöjtnant Hans Håkansson. Det är därför inte troligt att havsörn på nytt kommer att etablera revir i området. Den planerade vindparken har en mycket god lokalisering i förhållande till frågan om fågellivet. Närmaste örnbo med kungsörn ligger 3,7 km från närmaste vindkraftverk i den planerade vindparken. Det är helt orimligt att basera bedömningen utifrån uppgifter om tidigare bon, som har rasat ner och övergivits, särskilt då förhållandena på platsen numera är mindre lämpliga för etablering av revir. Trots att havsörn inte längre häckar inom området har bolaget lämnat förslag på långtgående skyddsåtgärder genom att bolaget åtagit sig att förlägga det interna elnätet i mark för att undvika risk för fåglar, att utföra anläggningsarbeten och installation av vindkraftverken utanför örnens häckningsperiod mellan februari och augusti och att installera ett fågelskyddssystem (DTBird) som effektivt minimerar risken för kollision mellan vindkraftverk och fåglar. DTBird är ett fågelövervaknings- och varningssystem som övervakar området kring vindkraftverken med kamera i realtid och avger varningssignal när en fågel kommer så nära ett vindkraftverk att risk för kollision föreligger. Signalen aktiveras först när fågeln kommer inom 200 meter från vindkraftverket. Om fågeln inte avviker vid den första varningssignalen avges en andra varningssignal och om fågeln fortsätter i kollisionskursen bromsas verkets rotor för att därefter stoppas. Upptäcksprocenten för stora fåglar såsom havsörn har legat på över 99 procent enligt de senaste uppföljningarna av systemen som finns etablerade i Europa. Signalen är inte högre än det ljud som kommer från själva

vindkraftverket, men hörs då det är en ren ton. På 700 meters avstånd är signalen inte mätbar och har inte potential att höras av närboende. Den totala tiden då varningssignaler ljuder är mindre än 60 sekunder/dag som årsmedelvärde på de platser där systemet har installerats, och där frekvensen av stora fåglar har varit betydligt större än vid Boge. Systemet används på vindparker i Spanien, Norge, Italien, Polen, Frankrike, Grekland, Schweiz och USA. Skyddssystemet har möjligheter att i princip helt utesluta risken för att örnar ska skadas, samtidigt som det möjliggör etablering av vindkraft. Risken för att systemet inte ska avvärja en kollision är 1 på 10 000. Så många fåglar kommer inte att passera förbi vindkraftverken under hela dess livstid. DTBird har också varit i drift i Lundsbrunn i Västergötland från maj till och med oktober 2015. Under sommarmånaderna juni-augusti kom i genomsnitt fem fåglar per dag så nära att varningssignalen utlöstes, det rörde sig om en övervägande majoritet av måsar och kråkfåglar. Under vinterhalvåret är antalet fåglar betydligt färre. Erfarenheterna från de områden där DTBird används visar att skyddssystemet inte skrämmer bort fåglar från att häcka i området eller dess närhet. I andra områden i Sverige, där inga varningssystem har använts har såväl havs- och kungsörn stannat kvar i sina bon efter att vindkraftverk har byggts i närheten och det finns också fall där örnar byggt nya bon betydligt närmare än två kilometer från befintliga vindkraftverk på Gotland, i Skåne och i Vänern. Eftersom det inte längre häckar havsörn inom området är skyddsåtgärderna egentligen överflödiga. Trots detta har bolaget hållit kvar vid förslaget. Skulle mark- och miljödomstolen anse att den föreslagna åtgärden inte är nödvändig eller ska betraktas som en störning, som en remissinstans har påstått, kan bolaget givetvis avstå från försiktighetsmåttet. Kunskapen om DTBird är inte bristfällig. Systemet används med framgång i åtta länder och är väl utvärderat. Systemet kan fortfarande anses relativt ovanligt i Sverige, men det innebär inte att systemet i sig är bristfälligt eller att kunskapen om systemet är det. När det gäller frågan om systemet har potential att störa bort fåglar från ett område som utgör häcknings- eller födosöksområde så kan det för det första konstateras att det aktuella området inte utgör ett häcknings- eller födosöksområde. Det häckar inte några örnar inom eller i närheten av planerad vindpark och området utgör inte födosöksområde för havsörn som dessutom främst söker sin föda över hav

och sjöar. Området har inte heller goda förutsättningar att bli ett framtida häckningsområde för örn. Området är således inte ett sådant område som omfattas av 4 § p. 4 i artskyddsförordningen. För det andra är det också fråga om på vilket sätt och i vilken omfattning som örnar skulle kunna störas bort från ett sådant häcknings- eller födosöksområde. Det finns inget stöd för att örnar skulle störas bort från ett häcknings- eller födosöksområde, tvärt om visar erfarenheten att fåglar inte skräms bort av systemet. Avsikten med DTBird är att skydda fåglarna från att flyga in i vindkraftverk. Signalen avges först när fåglarna kommer inom 200 meter från vindkraftverket och det handlar om tre verk inom vindparken, eftersom det bedöms tillräckligt att ha radarsystemet på de tre verk, som enligt den undersökning av flygvägar som har genomförts ligger närmast tidigare flygvägar. I Miljöprövningsdelegationens beslut antyds att DTBird skulle kunna utgöra en avsiktlig störning. Bolaget har inte för avsikt att störa fåglarna genom DTBird, utan systemet är uppenbart till för att skydda eventuella fåglar, se MÖD 2014:48. Även om området skulle ha utgjort ett sådant fortplantningsområde eller viloplats som avses i 4 § artskyddsförordningen kan inte en varningssignal som utlöses inom 200 meter kring vindkraftverk anses ha någon som helst förutsättning att skada eller förstöra ett sådant område på sätt som anges i 4 § p. 4 artskyddsförordningen. Det finns i detta sammanhang skäl att förtydliga att bestämmelsen i 4 § p. 4 artskyddsförordningen egentligen inte ska tillämpas på fåglar överhuvudtaget, utan de EU-rättsliga bestämmelserna har överimplementerats i artskyddsförordningen. Motsvarande bestämmelse i artikel 5 a i Europaparlamentets och rådets direktiv 2009/147/EG om bevarande av vilda fåglar (fågeldirektivet) avser endast avsiktligt förstörande eller skadande av bon. Motsvarande EU-rättsliga bestämmelse gäller inte fåglar utan endast de arter som omfattas av Europaparlamentets och rådets direktiv 92/43/EEG om bevarande av livsmiljöer samt vilda djur och växter (art- och habitatdirektivet). Att låta bestämmelsen omfatta fåglar leder till ett grundläggande problem med att definiera vad som egentligen ska avses med fåglars fortplantningsområden eller viloplatser. En sådan bestämmelse kommer i praktiken att omfatta hela Sveriges yta eftersom varje träd, hustak eller stolpe kan utgöra plats för vila för fåglar. För arter som omfattas av habitatdirektivet och som vistas på marken går dock området att avgränsa på ett relevant sätt.

Den bedömning som blir aktuell att göra enligt 4 § p. 4 artskyddsförordningen skiljer sig inte från den bedömning som behöver göras enligt 2 kap. miljöbalken, d.v.s. att avgöra vilken betydelse som en viss åtgärd eller verksamhet får för en population av arter. Om en verksamhet eller åtgärd kan få negativ betydelse för en arts gynnsamma bevarandestatus så bör den normalt sett inte tillåtas vid prövning mot 2 kap. miljöbalken och det bör vara samma tillämpning vid prövning enligt 4 § p. 4 artskyddsförordningen. I det aktuella fallet är det visat att den planerade verksamheten inte kommer att få någon negativ betydelse för havsörnens bevarandestatus på Gotland, eftersom havsörnsbeståndet på Gotland är ett av världens tätaste, populationen av havsörn på Gotland är livskraftig och ökande, och populationen av havsörn har ökat parallellt med utbyggnaden av vindkraft på Gotland. Det saknas stöd för att hävda att utbyggnaden av vindkraft har haft någon negativ betydelse för havsörnspopulationens utveckling. På aktuell plats finns inget havsörnsrevir och det har inte skett någon häckning på platsen de tre senaste åren. Förutsättningarna i området gör inte heller området lämpligt som framtida habitat för havsörn. Med föreslagna skyddsåtgärder kommer risken för att havsörn ska dödas att vara mycket begränsad. Området som havsörn skulle kunna komma att undvika till följd av DTBird är mycket begränsat och kommer bara omfatta om radie om 200 meter från tre vindkraftverk. Det finns inte heller stöd för att den planerade verksamheten skulle skada eller förstöra fortplantningsområden eller viloplatser. På Gotland finns det nu drygt 100 häckande par örnar, kungsörn och havsörn. Ett teoretiskt räkneexempel som utgår från ett skyddsavstånd mellan 2-3 km från endast ett bo, normalt sett har örnarna flera alternativa bon, ger ett skyddsområde på mellan 1 131 km² och 2 543 km². Gotlands areal är 3 140 km². Vid etablering av vindkraft ska det tas hänsyn till fler faktorer, såsom avstånd till bostäder och olika skyddade områden. De platser som återstår för byggnation av vindkraft på Gotland blir mycket begränsade. Att då även, såsom i förevarande fall, utgå från ett skyddsavstånd till övergivna bon eller framtida tänkbara häckningsområden blir orimligt och kommer i sig att motverka miljöbalkens mål om en hållbar utveckling. Miljöprövningsdelegationens beslut skulle medföra, om det fick generell tillämpning, att det i praktiken inte kan uppföras några fler vindkraftverk på Gotland. I statliga utredningar har det slagits fast att

en betydande utbyggnad av vindkraften utgör ett angeläget allmänt intresse i samhällets strävan mot en hållbar utveckling se bl.a. SOU 2008:86 s. 153. Detsamma slås även fast i prop. 2005/06:143 och prop. 2008/09:163. Riksdagen har antagit en så kallad planeringsram för landbaserad vindkraft till år 2020 om 20 TWh årlig produktion av vindel. Av prop. 2014/15:123 s. 8 framgår även att "Klimatfrågan är vår tids ödesfråga och Sverige ska ligga i framkant i den klimatomställning som är nödvändig", det framgår även att "Sverige ska finansiera en större utbyggnad än tidigare, nämligen 30 TWh ny förnybar elproduktion till 2020 jämfört med 2002". Idag uppgår produktionen av vindkraftsel till drygt 10 TWh. Samtidigt diskuteras förutsättningar att i framtiden avveckla kärnkraften som i så fall måste ersättas med annan energi. Även om det har skett en utbyggnad av vindkraft i Sverige ligger vi fortfarande efter en rad Europeiska länder såsom Tyskland, England och Spanien. Utbyggnad av vindkraft har kunnat ske i Tyskland och Danmark och i dessa länder gäller samma EU-rättsliga regelverk som i Sverige. Växthuseffekten utgör det enskilt största hotet mot biologisk mångfald. En överdriven och rigid tillämpning av artskyddsbestämmelserna får också mycket negativa konsekvenser för samhällsutvecklingen i stort. En hållbar utveckling handlar om mer än att ge ett absolut och strikt skydd till varje enskilt exemplar av olika arter. Det handlar också om att kunna göra förändringar av samhället som bidrar till en hållbar utveckling. En hållbar utveckling innefattar en social, ekologisk och ekonomisk hållbarhet. Vi behöver vindkraft för att kunna nå en hållbar utveckling. Vindkraftsprojektområdet i Boge är utpekat som riksintresse för vindkraft och utifrån sitt läge samt avsaknad av häckande örnar är det ett av de lämpligaste områden i Sverige för etablering av vindkraft. I det aktuella fallet leder avvägningen mellan olika intressen till att verksamheten måste anses tillåtlig. I annat fall blir slutsatsen att vindkraft aldrig kan anses lämpligt lokaliserad någonstans i Sverige i framtiden. Miljöprövningsdelegationens ställningstagande baseras på att kunskapen om DTBird är bristfällig. Det enda sättet att nå klarhet är att testa systemet. Det aktuella området utgör ett utmärkt tillfälle att utreda vilken betydelse som DTBird får för fågelpopulationen, eftersom det sker på en plats där det inte finns några som helst risker att verksamheten kommer att få en påverkan på populationen i stort.

Länsstyrelsens i Gotlands län påstående att samtliga verk är belägna mindre än 2 km från kända boplatser är inte riktigt. Det har inte häckat några havsörnar i området under fyra år och de tidigare boplatserna kan inte längre anses aktiva. Uppgiften om att det finns 50 häckande havsörnar på Gotland 2015 har bolaget fått från ornitologer på Gotland och den har även framförts i radio, exempelvis P4 Gotland "Häckande havsörnar blir fler på Gotland" publicerad den 25 maj 2015 kl. 10:05. Bolaget har erhållit uppgift av en boende i området att det förstördes ett tidigare bo vid skogsbranden i samband med länsstyrelsens risbränning, men alldeles oavsett finns det inte numera några kända boplatser i det området. DTBird ska fungera även vid dimma eller snöyra. Den ökade risken för att systemet inte ska fungera fullt ut kompenseras med stor sannolikhet av att fåglar undviker att flyga vid sådan extrem väderlek. Vindkraft har inte negativa effekter på fjäril. Vid etablering kommer befintliga vägar att användas. I den mån som det blir aktuellt att anlägga nya skogsbilvägar och vid anläggande av vindkraftsfundamenten har bolaget i tillståndsärendet åtagit sig att utföra närmare undersökningar av flora och fauna. Den mark som tas i anspråk inom projektområdet utgör vidare sammantaget en mycket begränsad markyta och etableringen kan således inte medföra någon påverkan av betydelse för naturmiljön eller populationer av fjärilar eller nipsippa. Med hänsyn till att det inom området under en lång tid har bedrivits ett aktivt skogsbruk med flera omfattande skogsavverkningar och med anläggande av skogsbilvägar så vore det märkligt om det just vid etablering av vindkraft, där det yttersta syftet är att förhindra allvarliga förändringar av klimatet, skulle användas en helt annan måttstock vid bedömningen.

Mark- och miljööverdomstolen har nyligen uttalat att det inte ska anses vara ett avsiktligt störande eller dödande om en verksamhet inte är av betydelse ur populationssynpunkt (se MÖD 2016:1). Den aktuella vindparken kommer inte att vara av betydelse för populationen av örnar på Gotland. Vid det första samrådet mellan bolaget, länsstyrelsen och kommunen kom parterna fram till att gränsen för riksintresseområdet hade begränsats i öster på ett felaktigt sätt. Gränsen var dragen utifrån det av kommunen rekommenderade minimiavståndet till bostäder. Ett av husen som

använts som utgångspunkt för denna gränsdragning visade sig vara en förrådsbod som användes för förvaring av skogsplantor, m.m. Två av de planerade verken ligger därför utanför det av energimyndigheten utpekade området, men detta område uppfyller kriterierna för att vara riksintresse. Det är domstolen som avgör den närmare avgränsningen av riksintressena. De uppgifter som påstås vara felaktiga gällande örnpopulationen och örnbons lokaliseringar kom från Gotlands ornitologiska förening och länsstyrelsen.

Det finns ett mycket stort antal vetenskapliga rapporter om vindkraft och fåglar. Dessa visar att fåglar ser vindkraftverk såväl i dagsljus som i mörker och dimma och att de väjer för dem för att undvika kollisioner. Det finns alltså inga vetenskapliga belägg för att vindkraftverk dödar örnar eller andra fåglar i större utsträckning är andra byggnader, strukturer, vägar, järnvägar eller telemaster. När vindkraftverken var mindre med exempelvis ca 30 meter rotordiameter och ett inbördes avstånd på ca 150 meter från torn till torn kunde de leda till ett intrång i födosöksområdet för rovfåglar. Dagens större vindkraftverk har ett större inbördes avstånd på 600-800 meter och lämnar stora ytor fria på marken, samtidigt som avståndet från marken till rotorns nedersta punkt är betydligt större, över 50 meter. Havsörnar jagar dessutom längs kuster och hav och inte i områden med skog och äng. Kungsörnar jagar inte heller i skogsområden, de jagar på åker och äng. Att rovfåglar nämns som en speciell riskgrupp när det gäller fågelkollisioner med vindkraftverk, beror inte på att örnar generellt har en större risk att kollidera, utan att de kollisioner/dödsfall som kan inträffa ger större effekt på populationen, eftersom de får få ungar/år och det tar lång tid innan ungfåglar når könsmogen ålder. Kollisioner med vindkraftverk är emellertid inte någon särskilt vanlig dödsorsak för örnar. Av Vindvals rapport 6467 ” Vindkraftens effekter på fåglar och fladdermöss (2011)” framgår bl.a. att av de 47 dödade havsörnar som lämnades in till Riksmuseet under åren 2002-2007, dvs. under 6 år, hade 2 kolliderat med vindkraftverk, en vart tredje år, för samtliga vindkraftverk som var i drift under de åren. Av de 217 kungsörnar som lämnades in till Riksmuseet under åren 1993-2008, dvs. under 16 år, hade 4 kolliderat med vindkraftverk, en vart fjärde år, för samtliga vindkraftverk som var i drift under de åren.

Farhågorna för att stora rovfåglar eller andra fåglar ska flyga rakt in i vindkraftverk saknar vetenskaplig grund. Det finns inga belägg för att fåglar kolliderar med vindkraft i den omfattningen att det skulle kunna ha någon betydelse för några fågelpopulationer. Det gäller särskilt på Gotland där beståndet av havsörn längs kusten är så frekvent att kustområdet anses "mättat", d.v.s. att reviren ligger kant i kant enligt Naturvårdsverkets uppgift. För att visa DTBird i drift i Sverige installerades DTBird på ett vindkraftverk i Lundsbrunn. Under försöksperioden kördes systemets kameror hela tiden, men varningssignalen användes bara varannan vecka. Inga kollisioner observerades. Skillnaden när varningssignalen användes var att fåglarna väjde några tiotal meter tidigare än de gjorde när varningssignalen var avstängd. Fåglarna ser således i normala fall vindkraftverken även utan varningssignal och DTBird utgör således en extra säkerhet. DTBird är inte, såsom Gotlands ornitologiska förening hävdar, en avsiktlig störning som är förbjuden och som kräver dispens. Syftet är att skydda fåglar och inte att avsiktligt störa och det kan aldrig anses medföra en negativ betydelse för populationen (jfr MÖD 2016:1). Området utgör inte ett viktigt område för spillkråka, trana, trädlärka, nattskärra eller andra vilda fåglar. Uppgifterna om brister i utredningen används endast som ett sätt av Gotlands ornitologiska förening för att till varje pris förhindra etablering av vindkraft. Det är inte heller så att etablering av vindkraftverken skulle få en påtaglig påverkan på våtmarker eller hällmarkskomplex i området, utan återigen används endast sådana påstående för att förhindra etablering av vindkraft. Kriterierna som Gotlands ornitologiska förening ställer upp hindrar effektivt etablering av all vindkraft på ett sätt som strider mot miljöbalkens mål om hållbar utveckling. De aktuella vindkraftverkens aktuella höjd, som numera är standard, beror på att det ger betydligt bättre möjligheter att utnyttja vindenergin som resurs. Det är endast 11 områden som har pekats ut som riksintressen på Gotland och totalt sett är det bara 1,5 % av Sveriges yta som Energimyndigheten har ansett utgör riksintresse för vindkraft. Efter ca tre månader i drift har ett vindkraftverk sparat in så mycket koldioxidutsläpp som släpps ut under hela livscykeln inklusive tillverkning, transport och rivning. Vindkraftverken görs idag i material som ska kunna återvinnas och bolaget garanterar att vindkraftverken kommer att monteras ned och tas om hand efter att de har tjänats ut.

Utifrån de uppgifter som framkom vid sammanträdet den 21 april 2016 har bolaget låtit genomföra en kompletterande inventering som utvisar att det numera finns en häckande havsörn i området väster om vindkraftsparken. Avståndet mellan planerade verk och aktuellt bo är dock stort och enligt uppgift från Kajsa Olsson vid vindkraftskonferensen ”Vind 2015” kommer Vindvals syntesrapport revideras och då kommer de rekommenderade skyddsavstånden att tas bort. Eftersom avstånden mellan vindkraftverken är mycket stora kommer ingen barriäreffekt att uppstå. Bolaget vidhåller i övrigt att verk nr 6 och nr 7 måste anses tillåtliga utifrån en avvägning enligt 2 kap. 7 § och 1 kap. 1 § miljöbalken med hänsyn till vidtagna justeringar och föreslagna försiktighetsmått. Vindkraftverk nr 1- 5 ligger inte i närheten av någon dominerande flygväg.

Till stöd för överklagandet har bolaget gett in informationsunderlag gällande DTBird samt lämnat hänvisningar till diverse hemsidor.

Länsstyrelsen i Gotlands län har till stöd för sitt bestridande anfört i huvudsak följande. Länsstyrelsen har i ett tidigare yttrande bedömt att vindparken inte kan uppföras på grund av närheten till havsörnsbon. Havsörn har häckat och födosökt i åtminstone 10 år i närheten av våtmarksområdet Bojsvätar. Inventeringar har hittills visat att minst sex olika bon använts under de senaste åren. Länsstyrelsen anser att uppförandet av vindkraftsparken så nära havsörnarnas boplatsområde är olämpligt och medför stora risker för havsörnarna. Samtliga verk är planerade till platser som är belägna mindre än 2 km från kända boplatser, den närmaste boplatsen är ca 600 meter från ett planerat vindkraftverk. Verk är placerade mellan området med örnbon och den närmaste kusten där örnarna födosöker. Bolaget menar att havsörnen inte anses hotad på nationell nivå och hänvisar till ”Artdatabankens hemsida”. Havsörnen är klassad som nära hotad, NT, enligt den svenska rödlistan från 2015. På ”artdatabankens hemsida” kan man också läsa följande "Arten påverkas negativt även av exploatering, ett ökat friluftsliv, blyförgiftning, nya miljögifter, kollisioner med tåg och ledningar samt en alltmer omfattande vindkraftsetablering". Enligt ”Natur-

vårdsverkets Rapport 6467" hör bl.a. havsörn till de fågelarter som löper störst risk att påverkas negativt av vindkraft. Att uppföra vindkraftverk i närheten av havsörnars häckningsplatser med befintlig kunskap om riskerna för örnarna innebär att avsiktligt skada fåglarna och arten, i artskyddsförordningens mening (jfr Helene Lindahls och Jan Darpös artikel om artskyddet vid prövning av vindkraftverk, daterad den 8 oktober 2015). Länsstyrelsen anser att riskerna med att uppföra vindkraftverk i det aktuella området är stora för havsörn. Bolaget har i sin skrivelse gjort antaganden om utvecklingen av den gotländska örnpopulationen på tveksam grund. Det kan i sammanhanget påpekas att vindkraftsutbyggnaden startade tidigt på Gotland och har byggts ut på vissa begränsade platser främst under 1990-talet. Under den senaste 10-årsperioden har antalet vindkraftverk minskat genom de generationsskiften av verk som genomförts inom de tidigast uppförda vindparkerna. Enligt bolaget skulle ett nytt rekord ha satts på Gotland under 2015 med 50 par häckande havsörnar. Länsstyrelsen är frågande inför källan till denna uppgift. Bolaget menar att det inte har skett några häckningar inom det planerade området under åren 2013-2015 och menar att om ett bo inte använts på tre år får det anses som övergivet. Att bolaget inte kunnat konstatera någon häckning under en treårsperiod är inte detsamma som att reviret skulle vara övergivet, då man vet att havsörnarna ofta har flera boplatser och att de flyttar runt och kan komma tillbaka inom några år. Branden uppstod 2011 i samband med risbränning när man inom projektet Hejnum-Kallgate restaurerade en betesmark nordost om projektområdet. Ingen boplats för örn förstördes vid branden. Varningssystemet DTBird har nyligen för första gången i Sverige installerats på ett vindkraftverk i Västra Götaland och utgör ny teknik i landet. Länsstyrelsen deltog den 11 maj 2015 vid en demonstration av denna testanläggning. Länsstyrelsen vidhåller uppfattningen att varningssystemet utgör en skrämselanordning med osäker effekt som skyddssystem och inte bör användas i området. Länsstyrelsen bedömer att den planerade vindparken skulle innebära ett intrång i havsörnsreviret som minskar möjligheterna till fortsatt lyckad häckning i området. Enligt bolaget präglas området av industriell verksamhet och är beläget mellan ett kalkbrott och en golfbana. Så är inte fallet utan både kalbrott och golfbana ligger norr om det tänkta området. Länsstyrelsen gör en annan bedömning av

området. Samtliga verk planeras till platser inom riksintresse för naturvård. Länsstyrelsen har ett pågående uppdrag av Regeringen att föreslå nya områden till det Europeiska nätverket Natura 2000 och detta område är nu under utredning för Natura 2000 på grund av sina höga värden. Länsstyrelsen kan konstatera att området inte utgör något militärt övningsområde. Enligt länsstyreslens information konstaterades förra året 2015 totalt 13 lyckade havsörnshäckningar på Gotland, vilka har konstaterats resultera i ca 21 flygga havsörnsungar. Naturhistoriska riksmuseet har på uppdrag av länsstyrelsen i Gotlands län lämnat uppgifter om förekomsten av havsörn på Gotland och i Boge. Enligt Naturhistoriska riksmuseet finns det ett havsörnsrevir i Boge och det kan inte säkerställas att alla boplatser inom reviret är kända för inventerarna. Enligt Naturhistoriska riksmuseet finns det 30-35 revir för havsörn på Gotland och enligt museet är det fel att utgå från att ett bo som inte använts för häckning på tre år ska anses övergivet. Enligt museet är reviret i Boge i högsta grad ett aktivt revir även om ingen häckning med ungar konstaterats år 2013-2015. Antalet häckningar dessförinnan medför att reviret bör betraktas som relativt högproduktivt och det adulta havsörnsparet har observerats i reviret under perioden år 2013-2015. Vid en inventering av reviret i Boge har det konstaterats en häckning i reviret under våren 2016. Positionerna för alla planerade verk är belägna inom två kilometer från något av de havsörnsbon som länsstyrelsen har kännedom om och som har använts av havsörn de senaste åren. Oavsett de muntliga uppgifterna från Kajsa Olsson på Energimyndigheten om vilka skyddshänsyn som förutspås som rekommendationer i framtiden bedömer länsstyrelsen att ett skyddsavstånd på 2-3 kilometer från kända havsörnsbon är ett lämpligt sätt att minska riskerna för häckande havsörnar. Vid mark- och miljödomstolens sammanträdet framkom även att något test av DTBirds stoppfunktion inte skett. Länsstyrelsen konstaterar även att naturmiljön och fågelfaunan i Lundsbrunn troligen skiljer sig väsentligt från naturmiljön och fågelfaunan i Boge samt att det i Lundsbrunn var två mil till närmaste örnbo. Utifrån dessa skillnader samt att bolaget inte redovisat något underlag till de siffror som presenterats ställer sig länsstyrelsen tveksam till relevansen av presenterad data för ett förebyggande skydd i den planerade vindkraftsparken. Det utgör

även en villfarelse att havsörnen enbart skulle kunna flyga i de stråk som bolaget under några få dagar kartlagt.

Länsstyrelsen i Stockholms län har till stöd för sitt bestridande anfört att det inte framkommit något nytt i överklagandet som föranleder en annan bedömning än den Miljöprövningsdelegationen har gjort.

Byggnadsnämnden för Region Gotland har yttrat sig och anfört bl.a. följande. Byggnadsnämnden har i beslut den 2014-02-05, avgett ett yttrande enligt 16 kap. 4 § miljöbalken, och medgett att tillstånd till en vindkraftsanläggning om sju verk enligt den då gällande ansökan kan medges. Byggnadsnämnden har även yttrat sig över den komplettering av beslutsunderlaget rörande fågelvarningssystemet DTBird som bolaget gjort till Miljöprövningsdelegationens senaste prövning av ärendet. Bedömningen var då och är alltjämt att inget har tillförts ärendet som förändrar några av de förhållanden som byggnadsnämnden tog ställning till 2014-02-05. Byggnadsnämnden har därför inget ytterligare att tillägga. Aktuellt yttrande ska dock inte betraktas som ett nytt yttrande enligt 16 kap. 4 § miljöbalken. Det överlämnas till mark- och miljödomstolen att ta ställning till om det behövs ett nytt sådant yttrande.

Naturvårdsverket har yttrat sig och anfört bl.a. följande. Naturvårdsverket delar Miljöprövningsdelegationens bedömning i det överklagade beslutet. Naturvårdsverket anser att den ansökta verksamheten är otillåten enligt 2 kap. 6 § miljöbalken och 4 § p.1-2 och p.4 artskyddsförordningen. Vad gäller varningssystemet DTBird vidhåller verket sin uppfattning. Naturvårdsverket instämmer i Miljöprövningsdelegationens bedömning av etableringsområdets betydelse för havsörn. Naturvårdsverket står fast vid sitt ställningstagande daterat 2015-06-23 men tillägger därutöver följande. Naturvårdsverket gör en annan tolkning av MÖD 2014:48 än bolaget och anser att även 4 § p.1-2 artskyddsförordningen är tillämpliga i målet. Naturvårdsverket delar dock bolagets uppfattning i fråga om att 4 § p.4 artskyddsförordningen är tillämplig. I Mark- och miljööverdomstolens avgöranden MÖD 2014:47 och

MÖD 2014:48 var en central fråga hur begreppet avsiktligt i 4 § artskyddsförordningen bör tolkas. Naturvårdsverkets tolkning av rättsläget är att det inte har ändrats i sak efter domarna. Det stöds av Mark- och miljööverdomstolens dom i mål MÖD 2015:3. Naturvårdsverket har gett ut en vägledning i frågan om begreppet avsiktligt (se 2015-04-30; Artskyddsförordningen- tillämpning i exemplet vindkraft). Följande är hämtat från denna vägledning och är också Naturvårdsverkets inställning till vilken lagstiftning som är tillämplig i det aktuella målet. Enligt 4 § artskyddsförordningen är det bland annat förbjudet att avsiktligt döda fåglar och de djurarter som är markerade med N/n i bilaga 1 till artskyddsförordningen. Förbudet i 4 § artskyddsförordningen genomför artikel 12 i art och habitatdirektivet. Hur avsiktligt ska tolkas i detta sammanhang har tolkats av EU-domstolen i två domar C-103/00 "Caretta caretta" och C-221/04 "Den spanska uttern". I domen C-221/04 som hänvisar till den första domen, C-103/00, förtydligar EU-domstolen sin tolkning av begreppet avsiktlighet, "För att kravet på avsiktlighet i artikel 12.1 a i art- och habitatdirektivet ska anses uppfyllt krävs att personen i fråga har velat fånga eller döda ett exemplar av en skyddad djurart, eller åtminstone godtagit risken för en sådan fångst eller ett sådant dödande". Ingen av domarna nämner något om att en uppenbar likgiltighet för förbuden är ett krav för att detta ska vara fallet. Det är förbjudet att döda även enstaka exemplar av de skyddade djurarterna i artskyddsförordningen när syftet är att döda dem. I fråga om en verksamhet där syftet uppenbart är ett annat än att döda, är det rimligt att det krävs en risk för en påverkan på den skyddade artens bevarandestatus i området för att utlösa förbudet, särskilt i fråga om fåglar. En sådan tolkning är i linje med fågeldirektivets syfte som är att bibehålla eller återskapa arternas populationer på en nivå som svarar mot ekologiska, vetenskapliga och kulturella behov. För en hotad art kan dödande av enstaka individer vara tillräckligt för att påverka bevarandestatusen negativt, medan för vanligare arter krävs att ett större antal individer troligen kommer att dödas för att få samma påverkan. En annan förutsättning för att kravet på avsiktlighet ska vara uppfyllt är att verksamhetsutövarna känner till att verksamheten eller åtgärden kan påverka en skyddad art, och godtar risken, det vill säga att de söker tillstånd trots att det riskerar att påverka skyddade arters bevarandestatus negativt. En verksamhetsutövare som ansöker om att få upp-

föra vindkraftverk gör inte det i syfte att döda fåglar utan för att utvinna energi. Uppförandet av vindkraftverk i sig innebär enligt Naturvårdsverkets mening inte att det är frågan om ett avsiktligt dödande. Det är den eventuella påverkan på skyddade arters bevarandestatus av vindkraftverken som kan vara otillåten. Verksamhetsutövaren ska enligt 2 kap. 2 § miljöbalken skaffa sig den kunskap som behövs med hänsyn till verksamhetens art och omfattning och detta innefattar att skaffa kunskap om vilken påverkan de sökta verken kan ha på skyddade arter. Enligt 2 kap. 6 § miljöbalken ska även väljas en plats som är lämplig med hänsyn till att ändamålet ska kunna uppnås med minsta intrång och olägenhet för människors hälsa och miljön. Mot bakgrund av detta är det inte tillräckligt att verksamhetsutövaren inte har som syfte att döda skyddade arter. För att verksamhetsutövaren inte ska anses godta risk för dödande krävs även att risken för en påverkan på den skyddade artens bevarandestatus i området är begränsad (Jämför C-221/04 "Den spanska uttern"). Om det är högst sannolikt att en verksamhet kommer att döda de fåglar som omfattas av förbudet i 4 § p. 1 artskyddsförordningen och sökanden har insett denna risk och ändå avser att bedriva verksamheten måste det anses som ett avsiktligt agerande (jämför MÖD 2015:3). Enligt 2 kap. 6 § miljöbalken är en lämplig lokalisering en sådan där syftet med åtgärden uppnås med minsta olägenhet för bland annat miljön. Det bör därför bedömas som ett avsiktligt dödande när det jämfört med andra vindparker föreligger en förhöjd kollisionsrisk med verken för känsliga arter. Känsliga fågelarter är sådana som enligt kunskapsprogrammet ”Vindval” bedömts som särskilt känsliga för vindkraft t.ex. rovfåglar, Naturvårdsverkets rapport 6467, ”Vindkraftens effekter på fåglar och fladdermöss”. Alla skyddade arter är inte lika utsatta för att dödas eller på annat sätt påverkas negativt av vindkraftverk. Det är för fåglar beroende på flygsätt, förekomst och andra förutsättningar såsom landskapets utformning. I kommissionens vägledning om strikt skydd av djurarter (Guidance document on the strict protection of animal species of community interest under the Habitats directive 92/43/2007, EU-kommissionen 2007, s. 35 stycke 30) anges att dödande eller fångst av arterna kan innebära att populationen minskar eller andra indirekta kvalitativa negativa effekter på arternas populationer och att detta kan påverka artens bevarandestatus. Det indikerar att det är effekten på populationen sna-

rare än att en enskild individ dödas som är det avgörande. Det är också i linje med direktivets syfte. Det är fågelartens populationsstorlek och status som avgör om det redan vid enstaka dödade individer blir en tydlig negativ effekt på populationen eller om först högre antal ger en sådan effekt. Problemet är inte etablering av vindkraften, utan var den lokaliseras. Genom att placera verken utanför de rekommenderade skyddsavstånd som finns och undvika områden med stora tätheter av fåglar och viktiga flygstråk kan vindkraftverk byggas utan hinder av artskyddsbestämmelserna. I förevavande fall är Naturvårdsverkets bedömning att en etablering av vindkraftverk på den aktuella platsen är fråga om ett avsiktligt dödande i den mening som avses i 4 § p. 1-2 artskyddsförordningen. Bolaget har kännedom om att etableringsområdet utgör en del av minst ett havsörnrevir samt att örnarna frekvent nyttjar området och därmed får anses riskera att dödas i kollisioner med vindkraftverken. För arter med små populationer, dit havsörnen hör, ökar värdet av den enskilda individen. För havsörnen är också tillgängligheten av lämpliga träd för att bygga bon en begränsande faktor. En förlust av individer/livsmiljöer bör därför ses som en sammanvägd effekt av många adderande påverkansfaktorer som till sist kan få en effekt på havsörnens status lokalt och regionalt och dess gynnsamma bevarandestatus. Vindkraft på den aktuella platsen bör därför avstyrkas. Gällande DTBird vidhåller Naturvårdsverket det som framförts i deras yttrande 2015-06-23. Naturvårdsverket tillägger dock att metoder som DTBird kan medföra negativa effekter på örnarnas territoriella behov och tillgång till föda. Följden kan bli att örnarna genom skrämsel utestängs från betydande arealer som de annars skulle ha använt och att de tvingas till nya områden med konkurrerande revir, eller områden av suboptimal karaktär. Det är ytterst osäkert att från ett mänskligt perspektiv planera för örnarna genom att som bolaget föreslår skapa flygkorridorer mellan vindkraftverken där örnarna förväntas förflytta sig mellan häckningsplatser/viloplatser och jaktområden. Det är inte alls säkert att fåglarna kommer att nyttja dessa korridorer så som avses. Det kan istället leda till undanträngning och förlust av viktiga habitat. Naturvårdsverket utesluter inte att DTbird kan vara ett komplement i vissa lägen. Dock anser Naturvårdsverket att metoden är direkt olämplig nära boplatser för känsliga arter och i områden med stora koncentrationer av fåglar då metoden riskerar att tränga

bort individer från sina reproduktions- och födosöksområden. Naturvårdsverket delar länsstyrelsens bedömning av områdets betydelse för havsörn. Den har häckat och nyttjat området under många år. Att ett havsörnpar som tidigare häckat en längre tid i området inte häckat där på två år kan inte betraktas som att fåglarna permanent övergivit platsen, och det kan ta olika lång tid att återbesätta. De kan även ha flyttat till en annan närliggande plats, vilket bolaget hävdar, men detta måste i så fall beläggas. Om örnarna valt att lämna platsen, där de häckat under en lång följd av år, kan detta bero på ökad mänsklig aktivitet i området. Detta hindrar dock inte fåglarna från att komma tillbaka om aktiviteten upphör. Det framgår inte om den häckning som ligger på 3,7 km avstånd från den planerade vindparken verkligen är tillhåll för samma individer. Generellt torde gälla att de för havsörn mest lämpliga kustmiljöerna längs Gotlands kuster idag är mättade, dvs. reviren ligger kant i kant, vilket i så fall innebär begränsade möjligheter för havsörpar att ta nya områden i besittning i de fall revir går förlorade genom exploatering. Havsörnen är klassificerad som nära hotad i Sverige och bedömningen är att utbyggnad av vindkraft är ett påtagligt hot mot arten. Arten finns också med i bilaga 1 till fågeldirektivet. Enligt EU-kommissionens vägledningsdokument måste fortplantningsområden och viloplatser skyddas även när de inte används (se Vägledning för strikt skyddade djurarter av intresse för gemenskapen, slutlig version februari 2007, s 40, punkten 52 ff). Gemensamt för åtgärder rörande djurens olika uppehållsplatser är att dessa inte får påverkas av mänskliga aktiviteter på ett sådant sätt att platserna förlorar sin kontinuerliga ekologiska funktion. Med detta avses att ingreppet inte får vara så omfattande att området tappar de egenskaper som gör det betydelsefullt för arten i fråga. Platserna behöver skyddas, även när de inte används, så att funktionen finns kvar när arten återvänder för att häcka eller söka föda. Detta gäller sådana områden som används regelbundet men inte nödvändigtvis varje år (se Naturvårdsverkets Handbok för artskyddsförordningen del 1, 2009:2, s 24). En bärande fråga är hur länge ett revir ska anses vara aktivt, även om örnarna inte häckat där vissa år, eller under några på varandra följande år. Naturvårdsverket har varit i kontakt med ”Projekt havsörn och Kungsörn Sverige” som har stor kunskap om örnarna på Gotland och generellt. Inom Kungsörngrupperna har en tidsgräns på 5 år setts som rimlig,

men det finns exempel på kungsörnrevir på Gotland som stått tomma upp till 6-7 år för att därefter återigen hålla häckande par. ”Projekt havsörn” anser att revir bör betraktas som aktiva så länge örnar någon gång häckat där och miljöerna fortsätter att passa örnarna. Ofta finns örnarna kvar i reviret även om häckning uteblir under några år. I en del fall kan bona dessutom vara mycket svårfunna trots att de senare visat sig häcka i området. Könsmognad inträder sent hos örnar, oftast vid 4-5 års ålder och häckning sker normalt från 6 år, ungproduktionen är låg, vilket gör dem känsliga. Under normala förhållanden kompenseras den låga reproduktionen av hög vuxenöverlevnad och utebliven häckning ett eller flera år är fullt normalt. Enligt uppgift från ”Projekt havsörn” har häckning inte konstaterats på platsen de senaste tre åren men dessförinnan häckade de framgångsrikt under en lång följd av år. Naturvårdsverket anser mot bakgrund av detta att några års frånvaro av häckning inte kan betraktas som att reviret står tomt permanent.

Gotlands Ornitologiska Förening (GOF) har yttrat sig och anfört bl.a. följande. GOF yrkar att tillstånd för den sökta verksamheten inte ska ges och att överklagandet från bolaget därmed ska avslås samt att Miljöprövningsdelegationens tidigare beslut ska gälla. Det finns inget i bolagets överklagan som ändrar något i sak och GOF:s redovisade uppfattning i tidigare yttrande kvarstår. Bolagets uppgifter om fågel innehåller betydande felaktigheter. Den ansökta verksamheten skulle om den meddelades tillstånd strida mot bl.a. artskyddsförordningen, lokaliseringsprincipen och försiktighetsprincipen samt gå emot bedömningar i flertalet domar som behandlat hänsyn till örnar vid vindkraftsprojekt. Huvudregeln i EU:s direktiv är strikt förbud och undantagsregler skall tillämpas restriktivt. Samtliga kriterier för undantag måste också vara uppfyllda. Vid en proportionalitetsbedömning ska syftet med exploateringen vägas mot riskerna. Bolagets ekonomiska vinst av verksamheten och arbetstillfällena som skapas kan inte betraktas som ett allt överskuggande allmänintresse (se t.ex MÖD 2015:3). EU-kommissionens vägledning "Vägledning om strikt skydd för djurarter av intresse för gemenskapen i enlighet med rådets direktiv 92/43/EEG om bevarande av livsmiljöer” beskriver begreppet "tvingande orsaker som har ett väsentligt allmänintresse" och ger exempel. Bolagets ansökta verksam-

het är inte ett sådant allmänintresse. I mark- och miljödomstolens dom den 10 december 2015 mål nr M 1423-14 har mark- och miljödomstolen ändrat Miljöprövningsdelegationens beslut genom att ändra skyddsavståndet med följande skrivning ″vindkraftverk får inte anläggas närmare än 3 kilometer från, vid tidpunkten för anläggningen, befintliga boplatser och alternativbon för kungsörn". Denna dom behandlar ett projekt som omfattar 1 100 vindkraftverk, vilket är en betydande skillnad i jämförelse med rubricerat projekt. Att som bolaget gör, åberopa klimatförändringar och politiska mål om minskade utsläpp av CO_2 som skäl för tillstånd i detta ärende, tyder inte på stor kunskap i ämnet. Det är heller inte nödvändigt att etablera de sju vindkraftverken på just denna plats. Mot bakgrund av att bolagets alternativa lokaliseringar begränsats till ett så litet område har möjligheterna att verkligen finna realistiska alternativ minskat drastiskt. Vi anser att bolaget inte uppfyller kraven i miljöbalken gällande redovisning av alternativ och att ansökan därför inte kan godkännas. Exploateringen skulle innebära mänsklig störning genom anläggandet och servicearbeten mm, habitatförlust, fragmentering, bortträngning av bytesdjur liksom risk för dödande genom kollisioner när verksamheten är i drift. Bolaget har enligt ansökan insett riskerna och därigenom ändrat antalet planerade vindkraftverk, därför bör det anses som avsiktligt agerande i den mening som avses i 4 § p.2. Verksamheten kommer även skada eller förstöra fortplantningsområden och viloplatser. Skyddsavståndet på 2 km från boplatser för örn ska tillämpas, i enlighet med bedömningar i flertalet tidigare domar som GOF kan ge exempel på. Det bör även beaktas att detta skyddsavstånd är ett minimum vid hänsynstagande. Skyddsavståndet kan behöva utökas så att det uppfyller syftet med skyddet; dvs. att minimera skador och negativ påverkan på örnarna och deras livsmiljöer. För att uppfylla försiktighetsprincipen, lokaliseringsprincipen och artskyddsförordningens bestämmelser måste skyddsavståndet vara minst 2 kilometer från boplatser men även omfatta områden utanför denna zon som är av betydelse för örnarna (se t.ex. Mark- och miljööverdomstolens dom den 4 juli 2012 i mål nr M 8344-11). Resultatet från omfattande studier i Norge visar att havsörnarna påverkas negativt om boplatserna ligger inom 5 km från vindkraftverk och rekommendationen är därför att tillämpa en buffertzon på minst 5 km från boplatser samt att vindturbiner stängs av

under perioder då örnars aktiviteter är störst (se t.ex. Lie Dahl. 2012 och Lie Dahl, E. 2014). Möjligen beror åtminstone delar av bolagets uppgivna siffror på okunskap i redovisning av populationsdata. Bolaget uppger att Gotland skulle ha ett av världens tätaste bestånd av havsörn. Tätheten är ca 0.012 par/km^2(eller 0.016 räknat på bolagets siffra för antalet par). Högre tätheter finns dock inom många andra områden i Sverige. Bolaget skriver att tätheten ihop med beståndsutvecklingen talar för att vindkraftens etablering på Gotland inte innebär ett hot mot arten. Detta är en helt felaktig analys som saknar förankring i vetenskapen. Ett värdefullt revir eller område som är attraktivt för örnar kommer att besättas med nya individer från andra områden. En verksamhet som orsakar en förhöjd dödlighet gör att sådana områden blir en så kallade "sink population", alltså att det dränerar andra bestånd på individer genom kontinuerlig inflyttning av nya individer. Effekten blir att den förhöjda dödligheten successivt utarmar även andra bestånd. Detta fenomen är väl känt från ön Smöla där det genomförts detaljerade forskningsstudier, men det är även känt från Gotland. Kumulativa effekter har stor betydelse vid riskbedömningar och analyser av påverkan. Örnar är under naturliga förhållanden långlivade och har långsam reproduktion vilket gör arterna särskilt känsliga för ökad dödlighet. Studier visar att för örnar kan även en svag ökning av dödligheten få stor negativ påverkan på populationen. Om en naturlig årlig överlevnad hos vuxna örnar minskar från 96 procent till 94procent kan det verka till synes obetydligt, men förändringen får drastiska följder hos arter som är långlivade och har en långsam reproduktion. Studier visar även att de negativa effekterna vid vindkraftsetableringar ackumuleras över tid vilket leder till ökad negativ påverkan på längre sikt. Bolaget skriver att en boplats ska anses övergiven om det inte genomförts häckning inom tre år. Bolaget hävdar även att reviret skulle vara övergivet. Dessa påståenden är felaktiga. Både havsörn och kungsörn har normalt alternativa boplatser inom sina revir, som de växlar mellan olika år. Det finns också mängder av exempel på boplatser där häckning inte skett under perioder, många av dessa har varit vilande i årtionden eller längre. Som exempel kan nämnas ett havsörnsbo som sedan några år används efter uppehåll sedan år 1966. I detta sammanhang är det även viktigt att påpeka två avgörande faktorer. Ett område som har häckande örn kan innehålla flera alternativa boplatser, som är

fallet i aktuellt område i Boge. Det innebär att om ett av bona inte använts ett enskilt eller flera år så används istället ett annat bo inom reviret. Orsaken till varför örnar och flera andra rovfågelarter har flera alternativbon är inte helt klarlagt, men kända faktorer till varför en del par byter plats är olika typer av störningar. I det aktuella området är det naturligt och förväntat att havsörnsparet inte använder det bo som bolaget känner till, eftersom det skett störningar där sedan ansökan lämnats in. Ett område med boplatser för örn har ett högt skyddsvärde eftersom det uppfyller de särskilda förutsättningar som örnar behöver för att kunna häcka. Skyddet av boplatserna handlar således om mer än enbart skyddet av individer och ett risbo. Örnar kan genom naturliga orsaker byta boplatser mellan år. Värdefulla boplatser och häckningsrevir besätts av nya individer vid bortgång av individer. För att kunna göra en bra bedömning av vilka risker som en exploatering medför är det viktigt att inkludera grundläggande biologi, som t.ex. kunskapen om örnars häckningsbiologi. Om örnar genom störningar inte kan genomföra häckning vid en boplats är fortfarande boplatsen värdefull som häckningsplats. Lagstiftningen som är till för att skydda arter och för dessa viktiga områden lämnas inget utrymme för att utebliven häckning något eller några år ska innebära att skyddet upphör. I tillståndsansökan utelämnade bolaget den boplats för havsörn som användes samma år ansökan gjordes, vilket är beläget mitt i projektområdet och där vindkraftverken är lokaliserade inom 2 km från boet. Detta gjordes trots att bolaget är väl medvetet om förekomsten. Att en helt annan plats utanför projektområdet redovisades i ansökan har senare förklarats som ett misstag. Misstaget gjorde att det i ansökan söktes för en verksamhet som av sökanden hävdades vara belägen utanför 2 kilometer från boplats för örn. Bolaget har tidigare i tillståndsprocessen även felaktigt uppgivit att ett kungsörnsbo längre från projektområdet varit det bo som havsörnarna numer använde.

Systemet DT Bird har som syfte att skrämma fåglar för att undvika att de kolliderar med vindkraftverken. Om systemet installeras inom ett örnrevir eller annat frekvent utnyttjat område för örn innebär det rimligen en avsiktlig störning, även om syftet är att varna örnarna. Mark- och miljööverdomstolen har i avgörandet MÖD 2015:3 kommit fram till att uppförande av en skidanläggning är att likställa med avsiktligt

störande enligt artskyddsförordningen. Vi hävdar att samma tolkning av begreppet ska göras i detta fall. Systemet kan, när systemet testats vetenskapligt och om det visat sig ha positiv effekt, användas för att minska riskerna för kollisioner vid exploateringar som tillåtits i enlighet med lagstiftningen. Att etablera skrämselåtgärder inom örnrevir är otillåtet och kräver dispens. Med beaktande av bolagets agerande i processen är det rimligt att bolaget med likgiltighet inför artskyddsförordningens bestämmelser avser att uppföra vindkraftverken. Oavsett förhållandena är det ett medvetet risktagande som är av allvarligt slag eftersom bolaget är fullt medveten om förekomsten av örn. Eftersom riskerna av att etablera vindkraftverk inom viktiga områden för örn har presenterats i åtskilliga forskningsstudier och rapporter, och har behandlats av miljödomstolar och i rekommendationer och beslut om vilka skyddsåtgärder som ska tillämpas kan inte bolaget anses sakna kunskap om riskerna. Utfallet är dock inte beroende av om 4 § p.1 artskyddsförordningen tillämpas eller inte eftersom 4 § p. 4 inte förutsätter avsiktlighet för att en åtgärd ska träffas av förbudet. Arter som regelbundet eller tillfälligt häckar inom området och som ingår i fågeldirektivet och/eller rödlistan är följande; spillkråka, trana, trädlärka, nattskärra, pärluggla, törnskata, orre, kornknarr, kungsörn, havsörn, skogsduva, mindre hackspett, sånglärka, stenskvätta och halsbandsflugsnappare. Bolaget har inte beaktat detta och än mindre undersökt förhållandena. Bolagets ansökan uppfyller inte kraven enligt miljöbalken för hur en miljökonsekvensbeskrivning ska göras. För utförligare motivering hänvisas till GOF:s tidigare yttrande. Området är i realiteten ett unikt naturområde med höga naturvärden. Förutom att en etablering av vindkraftverk i området skulle medföra hot mot örnar och andra fåglar medför en exploatering att viktiga miljöer fragmenteras och att det skapas barriäreffekter, det skapas också risker för att områdets naturliga hydrologiska förhållanden som är en förutsättning för flera av naturtyperna skadas eller förstörs. Bolaget har inte tillräckligt utrett naturvärdena inom området. Det innebär att bolaget inte har kunskap om området i sådan omfattning som är nödvändig för att kunna bedöma risker. Bolaget fokuserar på kollisionsrisker, medan barriäreffekter samt störning och bortträngning från naturliga habitat och häckningslokaler liksom habitatförluster inte behandlas i ansökan. Bolaget har inte lyckats beskriva naturförhållandena korrekt eller att göra

gedigna riskbedömningar. GOF konstaterar att bolaget fortsatt, trots påpekanden, använder sig av högst oseriösa argument gällande beskrivningar av fågel. I radioinslaget som bolaget hänvisar till finns en korrigering av den siffra som uppges. Om ett kort radioinslag skall användas som källa till argument vid en tillståndsprövning vore det ärligt att referera till vad som faktiskt framkommer där. Bolaget har uttalat att aktuellt område inte är viktigt för andra fågelarter, att vår förening "till varje pris vill förhindra vindkraftetablering" och att uppgifterna om örnantal liksom uppgifterna om lokaliseringar av örnbon kommer från Gotlands Ornitologiska förening och länsstyrelsen. Detta är helt felaktigt och vi hänvisar till tidigare yttranden och bolagets egna skrivelser.

Gotlands Botaniska Förening (GBF) har yttrat sig och anfört bl.a. följande. Det saknas anledning att frångå GBF:s tidigare ståndpunkt att vindkraftparken är felaktigt lokaliserad, främst avseende dess västra delar. Miljöprövningsdelegationens beslut är korrekt och mark- och miljödomstolen bör avslå överklagandet. GBF delar Miljöprövningsdelegationens ståndpunkt gällande att DTBird inte kan anses helt säkert och att det därmed kan uppstå skador på häckande örnar i närheten eller passerande fåglar. Hur systemet fungerar i extrema situationer är såvitt GBF kan förstå inte klarlagt. Eftersom systemet bygger på optisk igenkänning kan dimma, snöyra eller motsvarande situationer sätta ner funktionen. Fungerar inte systemen i alla väder måste risken vara överhängande för skador eller död på passerande örnar. Sommaren 2015 genomförde länsstyrelsen dels inventeringar av nipsippa dels inventeringar av dagfjärilar i områden närliggande de nu aktuella områdena för vindkraftparken. Flera nya bestånd för nipsippa hittades då i de sydöstra delarna av File hajdar, närliggande de två nordligaste verken. Huruvida inventeringarna utsträcktes tillräckligt långt mot söder för att omfatta verkens positioner eller deras tillfartsvägar är obekant för GBF. Då bolaget självt inte har genomfört några mer riktade inventeringar finns här en klar osäkerhet gällande t.ex. nipsippans utbredning i området. Samma sak gäller t.ex. för apollofjäril, svartfläckig blåvinge samt väddnätfjäril. De två första arterna flyger främst på marker liknande de som verken har placerats på, den senare förekommer mer i fuktigare marker liknande de som finns öster om

det nordvästligaste verket nära gränsen för Natura 2000 Kallgate. Arterna hittades både på File hajdar och i det närbelägna Kallgate. Alla dessa arter är strikt skyddade enligt EU:s art- och habitatdirektiv och därmed medtagna i Artskyddsförordningen. Det krävs fria ytor för själva verkets placering likväl som längs de tillfartsvägar som planeras till verken i vindkraftsparkens nordvästra delar. Här finns i dagsläget inga framkomliga vägar. När nu bolaget skapar öppna ytor i den miljö, som nu finns i området med gles skog och enbuskar, kommer en ökad vindexponering samt en uttorkning genom större solinstrålning att inträffa. Detta kommer ovillkorligen att påverka bestånden av EU-arterna apollofjäril och svartfläckig blåvinge samt dessa arters värdväxter på ett negativt sätt. För svartfläckig blåvinge, som dessutom kräver ett larvstadium i samhällen av en artspecifik myra, kan effekten bli än mer ödesdiger. Denna myra finns enbart i glest bevuxna marker; inte i helt öppna kalavverkade marker eller industrimarker. Med utgångspunkt från fjolårets inventeringar på Bojsvätar, Kallgate och File hajdar har länsstyrelsen i Gotlands län i januari i år föreslagit ett utökat skydd genom Natura 2000-förordnande för närliggande områden till den planerade vindkraftparken i Boge. Detta visar på områdets mycket höga naturvärden, vilka kan påverkas av en vindkraftpark med tillhörande tillfartsvägar samt de störningseffekter verken i sig kan ha på de organismer som nu lever i området.

Naturskyddsföreningen Gotland (GNF) har yttrat sig i ärendet och har anfört bl.a. följande. Inget nytt har tillkommit i det av bolaget inlämnade material som föranleder GNF att ändra sin tidigare ståndpunkt. Tvärtom har GNF stärkts i sin uppfattning att lokaliseringen av vindkraftparken är ytterst olämplig och inte kan anses vara acceptabel ur miljösynpunkt. GNF yrkar att bolagets överklagande ska avslås i sin helhet och att tillståndet för den sökta verksamheten därmed inte ska ges. Miljöprövningsdelegationens tidigare beslut ska därmed gälla och den ansökta verksamheten ska inte heller tillåtas med villkor. Ansökan strider mot miljöbalken gällande hänsynsreglerna, artskyddsförordningen, lokaliseringsprincipen och försiktighetsprincipen. Det är en ytterst olämplig lokal för vindbruk och verksamheten skulle orsaka stor irreversibel skada på naturvärden, miljön och skyddsvärda och hotade

arter listade i svenska rödlistan och i EU:s fågeldirektiv bilaga 1. Även om bolagets underlag för verksamheten är bristfälligt och bör föranleda en diskussion om bolaget levt upp till miljöbalkens bestämmelser anser föreningen underlaget i sak vara tillräcklig för en bedömning, framförallt tack vare myndigheternas och miljöorganisationernas redovisade handlingar. Förhållandena i förevarande fall har likheter med Mark- och miljööverdomstolens dom den 23 augusti 2013 mål nr M 10072-12 och Mark- och miljööverdomstolens dom den 4 juli 2012 mål nr M 8344-11. Bolagets planer att uppföra vindkraftverk på platsen kommer att på liknande sätt fragmentera viktiga födosöksområden och häckningsplatser för bl.a. örnar och skapa barriärer i landskapet. På samma sätt som i de nämnda avgörandena kan den ansökta verksamheten inte heller villkoras med försiktighetsåtgärder eller buffertzoner då området i sig utgör födosöksområden, häckningsplatser, rastplatser och övervintringsplatser för örnar och andra ovanliga och skyddsvärda arter som är extra utsatta för vindkraftsmortalitet. Ansökan innehåller stora brister i MKB, där bl.a. redovisade naturvärden strider mot den lokala kunskapen i området, se t.ex. Gotlands Ornitologiska Förenings tidigare inlagor. Föreningen vill påpeka att det inte finns någon vetenskaplig dokumentation på om systemet DTBird faktiskt fungerar, vilket är ett krav enligt våra unionsrättsliga förpliktelser. DTBird är inte förenligt med artskyddsförordningen då det syftar till att skrämma bort örnarna från deras viloplatser, fortplantnings- och födosöksområden. För detta krävs dispens från artskyddsförordningen vilket inte kan bli aktuellt då exploateringen inte kan betraktas som ett allt överskuggande allmänintresse (se t.ex. MÖD 2014:47, MÖD 2014:48 och MÖD 2015:3). Bolagets påstående att det inte häckat några havsörnar i området under fyra år och att de tidigare boplatserna inte längre kan anses aktiva är inte underbyggt med fakta och står i motsats till vad länsstyrelsen, Naturvårdsverket och GOF anfört i ärendet. Bolagets tolkning av Mark- och miljööverdomstolens dom MÖD 2014:48 är även felaktig. Mark- och miljööverdomstolen skriver i själva verket i domen att "frågan om dispens från artskyddsförordningen inte bör prövas nu" och fortsätter "när det som i detta fall är fråga om miljöfarlig verksamhet som är tillståndspliktig kommer artskyddsfrågorna att ha sin givna plats i tillståndsprocessen. En del i prövningen blir då att med tillämpning av relevanta fridlysningsbestämmelser i art-

skyddsförordningen bedöma hur de skyddade arterna påverkas av den planerade verksamheten.... Utgången kan bli att verksamheten trots planerade försiktighetsmått bedöms strida mot fridlysningsbestämmelserna. Om förutsättningar för dispens då inte finns är verksamheten olämpligt lokaliserad och inte tillåtlig". Avsiktligt störande och dödande har tolkats av EU-domstolen vid två tillfällen (mål C-103/00 och mål C-221/04) och EU-kommissionen har producerat ett vägledande dokument "Vägledning om strikt skydd för djurarter av intresse för gemenskapen i enlighet med rådets direktiv 92/43/EEG om bevarande av livsmiljöer 2007". Dessa klargör på ett tydligt sätt hur begreppet ska tolkas och det finns flera avgöranden i Mark- och miljööverdomstolen, inkluderat den tidigare domen i detta ärende, som styrker GNF:s ställningstagande (t.ex. MÖD 2013:13, MÖD 2014:47, MÖD 2014:48 och MÖD 2015:3). Bolagets påstående om att vindkraftparken inte kommer att vara av betydelse för populationen av örnar på Gotland är inte underbyggt med fakta. Mot detta påstående anför föreningen vad Naturvårdsverket skriver i rapport nr 6467 ”Vindkraftens effekter på fåglar och fladdermöss” och rapporten ”Avsiktligt i 4 § artskyddsförordningen – tillämpning i exemplet vindkraft 2015-04-30”. Naturvårdsverket skriver att för en hotad art kan dödande av enstaka individer vara tillräckligt för att påverka bevarandestatusen negativt och Naturvårdsverket framhäver vikten av en lämplig lokalisering enligt 2 kap. 6 § miljöbalken och menar att uppförande av en vindkraftpark där det föreligger en, i jämförelse med andra vindkraftparker, förhöjd kollisionsrisk för känsliga arter bör bedömas som ett avsiktligt dödande. Föreningen vill betona att siffrorna beträffande antalet döda havsörnar som dött i kollisioner med vindkraftverk inte på något sätt bevisar att vindkraftverk inte är en vanlig dödsorsak. Som framgår av bl. a. rapporten ”Effekter på fågellivet vid ett generationsskifte av vindkraftverk. Kontrollprogram Näsudden, Gotland 2009-2013 M. Hjernquist, 2014” återfinns aldrig flertalet örnar som skadas eller dödas av vindkraftverk eftersom de snabbt tas om hand av rovdjur eller döljs i terrängen, till skillnad från örnar som dödas av t.ex. tåg eller kraftledningar och därför upptäcks och registreras. Enligt vetenskapliga undersökningar under flera år av vindkraftens påverkan på fågellivet på Näsudden redovisade i rapporten, bedöms varje år ett 20-tal örnar dödas på Gotland genom kollisioner med vindkraftverk. Föreningen vill

betona att en fortsatt utbyggnad i örntäta områden, som i Boge, riskerar att öka antalet ytterligare. GNF hänvisar i övrigt till tidigare handlingar i detta ärende som GNF och andra miljöorganisationer lämnat in samt till länsstyrelsens och Miljöprövningsdelegationens underlag.

Rindert Bolt m.fl. har som närboende yttrat sig och anfört bl.a. följande. De närboende yrkar att mark-och miljödomstolen ska avslå bolagets överklagande och fastställa Miljöprövningsdelegationens beslut daterat den 18 september 2015. För det fall mark-och miljödomstolen skulle finna att den ansökta verksamhetens påverkan på fågellivet inte hindrar att tillstånd beviljas, yrkar de närboende att mark-och miljödomstolen gör en fullständig prövning av tillståndsansökan och nekar tillstånd på de övriga grunder som i ärendet anförts till bestridande av den ansökta verksamheten. De närboende vidhåller vad som tidigare anförts i yttrandena daterade den 5 december 2012 samt den 22 juni 2015, och vill endast i korthet kommentera bolagets överklagandeskrift. De närboende betvivlar riktigheten i de uppgifter bolaget lämnat om örnbeståndet i det projekterade området och ansluter sig till vad som anförts av Gotlands Ornitologiska Förening. I tillägg kan konstateras att de som boende regelbundet observerar örnar inom det projekterade området. De bestrider, i enlighet med vad som tidigare anförts, att området skulle ha karaktären av ett industriområde. Oavsett vad kan de inte se att de omständigheter bolaget anför i denna del har någon relevans för bedömningen av den ansökta verksamhetens påverkan på den havsörnspopulation som bevisligen finns inom det projekterade området. Slutligen ska påtalas att bolaget felaktigt anför att "vindparken ligger inom ett område som har utpekats som riksintresse för vindkraft". Som tidigare framhållits ligger åtminstone tre av vindkraftverken utanför det utpekade området. Även bolaget anser att en del av den planerade vindkraftsparken ligger utanför det berörda riksintresseområdet för vindkraft. Det bör påpekas att det inte är 2 närboende utan 28 närboende hushåll som motsätter sig denna vindpark. Detta framgår även av yttrandet daterat den 5 december 2012. Angående örn- och fågellivet ställer de sig bakom GOF:s och Naturskyddsföreningen Gotlands yttranden från april 2016.

Föreningen Värna det Gotländska Kulturlandskapet har yttrat sig i ärendet och har anfört bl.a. följande. Föreningen yrkar att tillstånd för den sökta verksamheten inte ska ges och att överklagandet från bolaget därmed ska avslås och att Miljöprövningsdelegationens tidigare beslut ska gälla. Det finns inget i bolagets överklagande som ändrar något i sak och föreningens redovisade uppfattning i tidigare yttrande kvarstår. I överklagandet hävdas att "Vindkraftprojektområdet i Boge är utpekat som riksintresse för vindkraft och utifrån sitt läge samt avsaknad av häckande örnar är ett av de lämpligaste områdena i Sverige för etablering av vindkraft". Detta utgör ett fullständigt felaktigt yttrande inte minst på grund av att årsmedelvinden i området inte når upp till Energimyndighetens minimikrav på 7.2 m/s 100 m över mark, som gäller för alla andra riksintresseområden på Gotland och majoriteten av övriga riksintresseområdena i övriga Sverige. För att kompensera de dåliga vindkraftförhållandena har bolaget valt höga vindkraftverk som är helt onödiga på områden med bättre vindkraftförhållanden. Det utgör en extra miljöbelastning i två avseenden. För det första kommer vindkraftverken att dominera ett mycket stort område. För det andra utgör vindkraftverket i sig en miljöbelastning vid tillverkning som blir onödigt stor på grund av sin höjd.

Det är bara ett av kriterierna för att området ska utgöra ett riksintresse för vindkraft som inte är uppfyllt och det är det viktigaste kriteriet, innebärande att årsmedelvinden ska vara på minst 7,2 m/sek på 100 m höjd. Att området trots detta formellt förklarats som riksintresse för vindkraft har motiverats av Energimyndigheten med att man inte ville störa pågående planering. Den faktiska årsmedelvinden framgår för övrigt av vindkarteringen på 100 m nivån vid Uppsala Universitet, som är allmänt tillgänglig. Det kan sålunda inte hävdas att vindförhållandena på platsen är särskilt goda. Det kan tilläggas att antalet riksintresseområden för vindkraft i hela Sverige till lands är 281 stycken varav Gotland står för 10 stycken. Målsättningen för förnybar energiproduktion för Sveriges del kan således med lätthet uppfyllas utan det aktuella området.

Havs- och vattenmyndigheten samt **Miljö- och hälsoskyddsnämnden vid Region Gotland** har avstått från att yttra sig i ärendet.

Mark- och miljödomstolen har den 21 april 2016 hållit sammanträde och syn i målet.

DOMSKÄL

Tillämpliga bestämmelser framgår av det överklagade beslutet.

I flera domar som gällt vindkraftetableringar har det konstaterats att vindkraft som en förnyelsebar energiform syftar mot miljöbalkens mål i l kap. 1 § om hållbar utveckling. Sveriges riksdag har uppställt planeringsmål för vindkraft, men samtidigt måste de nya etableringarna uppfylla miljöbalkens krav som bl.a. omfattar hushållningsbestämmelserna i 3 och 4 kap. miljöbalken samt hänsynsreglerna i 2 kap. miljöbalken, däribland lokaliseringsbestämmelsen i 2 kap. 6 § miljöbalken.

Den nu aktuella etableringen avser sju vindkraftverk lokaliserade till fastigheterna Othem Ytings 1:54 m.fl. i Gotlands kommun. Projektområdet är beläget väster om Slite samhälle på gränsen mellan Otheim och Boge socknar på nordöstra Gotland. Det finns omständigheter som talar för den valda lokaliseringen. Energimyndigheten har bl.a. bedömt att delar av området, inom vilket majoriteten av vindkraftverken ska uppföras, är av riksintresse för vindbruk och Gotlands kommun har i översiktsplanen pekat ut samma område som lämpligt för vindkraftetablering. Området är dock utpekat som riksintresse enligt 3 kap. och 4 kap. miljöbalken, och avser ett område av riksintresse för natur- och kulturvärdena på platsen enligt 4 kap. 1 § miljöbalken och ett riksintresse för naturvården enligt 3 kap. 6 § miljöbalken. I anslutning till området, inom vilket gruppstationen planeras uppföras, ligger även två Natura 2000-områden som valts ut som ett område av intresse för gemenskapen enligt rådets direktiv 92/43/EEG om bevarande av livsmiljöer samt vilda djur och växter. Den planerade vindkraftsparken kommer även att bli synlig från ett område som enligt 3 kap. 6 § miljöbalken pekats ut som riksintresse för kulturmiljövården. Gäl-

lande frågan huruvida aktuella riksintressen, och närbelägna Natura 2000-områden utgör hinder för den planerade gruppstationens etablering delar mark- och miljödomstolen Miljöprövningsdelegationens bedömning och bedömer att dessa i huvudsak inte utgör hinder för etablering. Mark- och miljödomstolen delar även Miljöprövningsdelegationens bedömning beträffande att platsen för den planerade gruppstationen är godtagbar med avseende på buller och skuggor vid närbelägna bostäder.

Det som talar emot en etablering på aktuell plats är främst områdets, dvs. området för samtliga vindkraftverk, och dess närområdes betydelse för havsörnen och de störningar som en etablering kan medföra för arten. Mark- och miljödomstolen har således att ta ställning till om förekomsten av havsörn i området och dess närområde utgör hinder mot etablering av aktuell vindkraftpark.

Artskyddsförordningen (2007:845) har sin grund i artikel 12 i Rådets direktiv 92/43/EEG av den 21 maj 1992 om bevarande av livsmiljöer samt vilda djur och växter (art- och habitatdirektivet) samt i artikel 5 i Europaparlamentets och rådets direktiv 2009/147/EG av den 30 november 2009 om bevarande av vilda fåglar (fågeldirektivet). I 4 § artskyddsförordningen föreskrivs med stöd av 8 kap. 1 § miljöbalken att i fråga om vilda fåglar och i fråga om sådana vilt levande djurarter som i bilaga 1 till förordningen har markerats med N eller n, är det förbjudet att avsiktligt fånga eller döda djur (p. 1), avsiktlig störa djur, särskilt under djurens parnings-, uppfödnings-, övervintrings- och flyttningsperioder (p. 2), avsiktligt förstöra eller samla in ägg i naturen (p. 3) och skada eller förstöra djurens fortplantningsområden eller viloplatser (p. 4). Enligt 14 § får länsstyrelsen i enskilda fall ge dispens från förbuden.

Vid prövningen av frågor om tillstånd har en verksamhetsutövare att visa att de förpliktelser som följer av hänsynsreglerna i 2 kap. miljöbalken iakttas. Vid tillståndsprövningen ska artskyddsförordningen ses som en precisering av vad som kan följa av de allmänna hänsynsreglerna när det gäller skydd av arter. En del i prövningen blir då att med tillämpning av relevanta fridlysningsbestämmelser i artskyddsför-

ordningen, bedöma hur de skyddade arterna påverkas av den planerade verksamheten (se MÖD 2013:13 och MÖD 2014:48). Genom att föreskriva villkor, försiktighetsmått och skyddsåtgärder kan prövningen leda fram till att verksamheten inte kommer i konflikt med fridlysningsbestämmelserna och att det därför inte blir aktuellt med dispensprövning. Utgången kan också bli att verksamheten trots planerade försiktighetsmått bedöms strider mot fridlysningsbestämmelserna. Om förutsättningar för dispens då inte finns är verksamheten olämpligt lokaliserad och inte tillåtlig.

Havsörn har av EU utpekats vara av gemenskapsintresse och fågelarten är upptagen i bilaga 1 till fågeldirektivet. Arten tillhör även de fågelarter som enligt Naturvårdsverkets rapport 6467, Vindkraftens effekter på fåglar och fladdermöss, riskerar att drabbas hårdast av kollisioner med vindkraftverk. Av Naturvårdsverkets rapport framgår att även om vindkraften inte utgör någon större fara för fåglar i stort kan den möjligen, beroende på hur stor dödligheten är, påverka vissa arter eller populationer negativt. Detta gäller i första hand större rovfåglar. Havsörnen utgör en av tre rovfågelarter som bedöms vara mest riskutsatta och för vilka ett behov av att minimera riskerna är särskilt påkallat. I rapporten anges även att det enklaste sättet att minimera risker for olyckor med rovfåglar är att undvika vindkraftverk nära boplatser eller på platser med regelbundna koncentrationer av rovfåglar. Vidare anges att det är tveksamt om det går att vidta åtgärder som minskar risken for fåglarna efter en vindkraftsetablering.

Av bolagets miljökonsekvensbeskrivning och rovfågelundersökning från år 2012 och vad bolaget i övrigt angett framgår i huvudsak följande. Sedan lång tid tillbaka finns ett häckande havsörnpar inom projektområdet och under hösten 2012 informerade Länsstyrelsen i Gotlands län bolaget om förekomsten av fyra kända örnbon i området, belägna med några hundra meters avstånd från varandra. Vid fältobservationerna år 2012 framkom att örnarna i huvudsak flyger österut mot kusten för att jaga och mot nordväst och mot sydost samt att flygvägarna passerar området där vindkraftparken planeras uppföras. Bolaget har bedömt att kortare skyddsavstånd

till örnbon bör vara aktuellt i förevarande fall och att vindkraftverkens placering inte medför en barriäreffekt. Vid en senare inventering rapporterade bolaget även att flera av örnbona förstörts och att havsörnparet flyttat till ett nytt bo 3,7 kilometer bort. Bolaget har även uppgett att havsörn inte längre häckar i området och att det inte skett någon häckning under åren 2013-2015 och att bon som inte använts på tre år ska anses vara övergivna.

Gällande förekomsten av havsörn har Naturvårdsverket och Länsstyrelsen i Gotlands län däremot uttalat att bolaget planerar att uppföra vindkraftverken i ett område som är rikt på havsörn och att inventeringar visar att det finns minst sex olika bon som använts under de senaste åren. Havsörn har häckat i åtminstone tio år i närheten av våtmarksområdet Bojsvätar och samtliga verk kommer att uppföras på platser som är belägna mindre än två kilometer från kända boplaster för havsörn. Flera av vindkraftverken kommer även att uppföras inom de flygstråk som havsörnarna frekvent flyger i till och från födosöksområden. Uppförandet av vindkraftverken kommer således ge upphov till en barriär mellan området för boplatser och födosöksområdet vid Bogeviken och kusten i öster. Således skulle uppförandet av vindkraftverken medföra stora risker för havsörnarna särskilt under parnings-, uppfödnings- och övervintringsperioder. Det bo som bolaget sagt att havsörnparet flyttat till har även visat sig vara ett kungsörnsbo. Uppförandet skulle innebära ett intrång i havsörnsreviret som skulle minska möjligheterna till fortsatt lyckad häckning.

Av de uppgifter som Länsstyrelsen i Gotlands län erhållit av Naturhistoriska riksmuseet framgår sammanfattningsvis att det finns ett havsörnsrevir i Boge och att det inte kan säkerställas att alla boplatser inom reviret är kända. Enligt museet är det även fel att utgå från att ett bo som inte använts för häckning på tre år ska anses övergivet och reviret i Boge är i högsta grad ett aktivt revir även om ingen häckning med ungar konstaterats mellan år 2013-2015. Antalet häckningar dessförinnan medför att reviret bör betraktas som relativt högproduktivt. Det adulta havsörnsparet har även observerats i reviret under perioden år 2013-2015. Vid sammanträdet den 21

april 2016 framkom även att det vid en inventering av reviret i Boge konstaterats en häckning i reviret under våren 2016.

Av utredningen i målet framkommer således att det i området för planerad vindkraftspark förekommer havsörn och att det finns ett aktivt revir med ett antal havsörnsbon inom två kilometer från samtliga planerade vindkraftverk. Avståndet mellan samtliga vindkraftverk och de kända boplasterna för örn understiger således det rekommenderade skyddsavståndet på två kilometer som omnämns i Vindvals rapport 6467 ” Vindkraftens effekter på fåglar och fladdermöss” (2011). Utredningen i målet visar även att en känd häckning av havsörn skett inom rekommenderat skyddsavstånd under våren 2016 och att havsörnens flygvägar bl.a. passerar området där vindkraftparken planeras uppföras.

När det gäller tolkningen av begreppet *avsiktligt* har Mark- och miljööverdomstolen redogjort för detta, i bl.a. MÖD 2014:47 och MÖD 2014:48. Mark- och miljööverdomstolen har i MÖD 2014:48 fastslagit att bolaget avseende den nu planerade verksamheten inte har för avsikt att döda eller störa havsörn. Mark- och miljööverdomstolen har vidare uttalat att det inte heller finns någon som helst grund för att tro att bolaget med uppenbar likgiltighet för artskyddsförordningens förbud avser att uppföra vindkraftparken. Med beaktande av Mark- och miljööverdomstolens uttalande i MÖD 2014:48 och Mark- och miljööverdomstolens bedömning i MÖD 2015:3 drar mark- och miljödomstolen således slutsatsen att den sökta verksamheten inte innebär ett avsiktligt dödande och störande av havsörnen på platsen och att förbuden i 4 § p. 1-2 artskyddsförordningen således inte är tillämpliga.

Vid bedömningen av om vindkraftparkens lokalisering kan godtas med hänsyn till 4 § p. 4 artskyddsförordningen ska hänsyn inte bara tas till möjligheten att innehålla de buffertzoner/skyddsavstånd som rekommenderas i Vindvals rapport nr 6467 ”Vindkraftens effekter på fåglar och fladdermöss” (2011), utan det måste ske en helhetsbedömning i fråga om etableringens påverkan på området som fågellokal (se Mark- och miljödomstolens dom den 23 augusti 2013 mål nr M 10072-12). Enligt

mark- och miljödomstolens bedömning visar utredningen i målet att det tilltänkta området för vindkraftparken och dess närområde har betydelse för havsörn både med hänsyn till häckning, flygstråk samt födosök. I förevarande fall innehålls inte rekommenderade skyddsavstånd och utredningen visar att uppförandet av vindkraftverken, utöver risken för kollision, skulle fragmentera området och därigenom ge upphov till en barriäreffekt som riskerar att störa havsörnarna samt tränga bort dem från boplatser och födosöksområden. Med hänsyn till områdets betydelse för havsörn och de risker för havsörn som en etablering skulle medföra finner mark- och miljödomstolen således att den planerade verksamheten står i strid med såväl artskyddsförordningen 4 § p. 4 och kravet på lämplig lokalisering enligt 2 kap 6 § miljöbalken.

Utifrån utredningen i målet och förhållandet att DTBird inte testats under liknande förhållanden bedömer mark- och miljödomstolens att det inte heller är möjligt att genom föreskrivande av villkor om införande av DTBird eller någon annan skyddsåtgärd undgå konflikten med artskyddsförordningen.

I likhet med Miljöprövningsdelegationen finner således mark- och miljödomstolen att planerad vindkraftpark inte är lämplig på platsen. Vad bolaget anfört i övrigt föranleder inte någon annan bedömning. Överklagandet ska därför avslås.

HUR MAN ÖVERKLAGAR, se bilaga 2 (DV 427)
Överklagande senast den 23 juni 2016.

Marianne Wikman Ahlberg Jan-Olof Arvidsson

I domstolens avgörande har deltagit rådmannen Marianne Wikman Ahlberg, ordförande, och tekniska rådet Jan-Olof Arvidsson samt de särskilda ledamöterna Kerstin Blom Bokliden och Gunnar Zettersten. Föredragande har varit beredningsjuristen Elin Ljunglöf.

Länsstyrelsen Stockholm

BESLUT 1 (28)

Datum
2015-09-18

Beteckning
5511-2766-2015

Miljöprövningsdelegationen

Kungörelsedelgivning

Boge Vindbruk AB
Ombud: Magnus Fröberg
Fröberg & Lundholm Advokatbyrå
Sveavägen 17
111 57 Stockholm

Ansökan om tillstånd enligt miljöbalken till uppförande och drift av gruppstation för vindkraft på fastigheterna Othem Ytings 1:54>2 m.fl, Gotlands kommun

Tillståndsplikt B och verksamhetskod 40.90 enligt 21 kap. 10 § miljöprövningsförordningen (2013:251).

BESLUT

Miljöprövningsdelegationen vid Länsstyrelsen i Stockholms län avslår Boge Vindbruk AB:s, org.nr 556812-8796, ansökan om tillstånd enligt 9 kap. miljöbalken till uppförande och drift av en gruppstation för vindkraft på fastigheterna Othem Ytings 1:54>2, Boge Laxare 1:50>6, Boge Aner 3:1, Boge Aner 1:23 och Boge Pilgårds 1:11>4 inom Gotlands kommun.

Miljöprövningsdelegationen godkänner med stöd av 6 kap. miljöbalken den i ärendet upprättade miljökonsekvensbeskrivningen.

REDOGÖRELSE FÖR ÄRENDET

Bakgrund

Boge Vindbruk AB (bolaget) har ansökt om att uppföra och driva 7 vindkraftverk med en totalhöjd av maximalt 185 m i Boge socken inom Region Gotland. De planerade verken kommer att ha en effekt på mellan 3 MW och 5 MW. Vid en avvägning mellan tre alternativa lokaliseringar har Boge bedömts som den mest lämpliga.

Tidigare tillståndsbeslut

Miljöprövningsdelegationen har genom beslut den 29 augusti 2014, dnr 5511-23714-2012, avslagit ansökan om tillstånd till verksamheten, *se bilaga 1*. Efter överklagande har Nacka tingsrätt, Mark- och miljödomstolen i dom den 23 januari 2015, Mål M 5089-14, undanröjt Miljöprövningsdelegationen beslut och återförvisat målet till Miljöprövningsdelegationen för fortsatt handläggning. Av domen framgår under domstolens domskäl följande om verksamhetens tillåtlighet.

"Miljöprövningsdelegationen har vid sin tillståndsprövning enligt 9 kap. miljöbalken kommit fram till att den aktuella platsen, med hänvisning till risker för rovfåglar i området, inte uppfyller kravet på lämplig lokalisering enligt 2 kap. 6 § miljöbalken och att tillstånd därför inte kan ges. Bolaget har vid prövningen i Miljöprövningsdelegationen föreslagit att en särskild skyddsåtgärd föreskrivs genom fågelskyddssystemet DTBird. I överklagandet till mark- och miljödomstolen har bolaget även angett att DTBird bör föreskrivas som försiktighetsmått under en prövotid om ett år från det att anläggningen har uppförts. Miljöprövningsdelegationen har, förutom att bedöma att varningssystemet DTBird skulle innebära ett intrång i havsörnarnas revir som troligen omintetgör fortsatt häckning i området, inte närmare prövat möjligheten att föreskriva villkor, försiktighetsmått eller andra skyddsåtgärder som gör att prövningen skulle leda fram till att verksamheten inte kommer i konflikt med bestämmelserna i artskyddsförordningen (2007:845). Mark- och miljödomstolen konstaterar även att MPD inte har prövat verksamhetens tillåtlighet utifrån några andra motstående intressen än de som gäller riskerna för fågellivet. Alla frågor av betydelse för prövningen har därmed inte prövats av MPD.

Mark- och miljödomstolen finner, bl.a. mot bakgrund av Mark- och miljööverdomstolens dom den 22 december 2014 i mål nr M 4937 och Miljöprövningsdelegationens konstaterande i det överklagade beslutet att dispens från artskyddsförordningen inte har lämnats, att alla relevanta förutsättningar för beviljande av tillstånd inte har prövats av Miljöprövningsdelegationen. Med hänsyn till instansordningsprincipen bör därför det överklagade beslutet undanröjas och målet återförvisas till Miljöprövningsdelegationen för fortsatt handläggning."

Fortsatt handläggning

Efter återförvisning av ärendet genom Mark- och miljödomstolens dom den 23 januari 2015 har Miljöprövningsdelegationen den 6 mars 2015 haft ett möte med bolaget och i samband härmed besökt platsen för den planerade anläggningen. Bolaget uppmanades samtidigt att komma in med kompletteringar i ärendet som ytterligare kan belysa de försiktighetsmått som kan vidtas, t.ex. DTBird, och erfarenheter av dessa. Bolaget har därefter kommit in med kompletteringar som remitterades till Länsstyrelsen i Gotlands län. Länsstyrelsens yttrande lämnades till bolaget för synpunkter. Samtidigt remitterades bolagets kompletteringar samt Länsstyrelsens yttrande till de instanser som kommit in med yttrande i den tidigare remissen. Dessa instanser är Naturvårdsverket, Byggnadsnämnden och Miljö- och hälsoskyddsnämnden inom Region Gotland, Föreningen Värna det Gotländska Kulturlandskapet, Gotlands Botaniska förening, Gotlands Ornitologiska förening, Naturskyddsföreningen Gotland samt närboende genom Rindert Bolt. Bolaget har därefter bemött yttrandena. Miljöprövningsdelegationen har den 11 maj 2015 deltagit i Ecocom AB:s teknikdemonstration och seminarium om DTBird i Lundsbrunn. Miljöprövningsdelegationen har bedömt att offentligt sammanträde inte behövs.

BOLAGETS KOMPLETTERINGAR I DEN FORTSATTA PRÖVNINGEN

Bolagets yrkanden och miljökonsekvensbeskrivning framgår närmare av *bilaga 1*. I kompletteringar i den fortsatta prövningen har bolaget, utöver tidigare föreslagna villkor, föreslagit att följande villkor ska gälla för verksamheten.

Fågelskyddssystemet DTBird ska installeras på vindkraftverk nummer 1, 6 och 7. Systemet ska vara inställt på så sätt att det aktiveras med varningssignaler när en örnfågel flyger inom ett visst bestämt avstånd (som bestäms efter samråd med den myndighet som MPD bestämmer) från ett av det vindkraftverk som har systemet installerat. Kommer en örnfågeln närmare trots varningssignal ska rotorn till vindkraftverket stängas av.

Bolaget har i övrigt gjort följande tillägg och förtydliganden.

Utgångspunkter

I de övergripande bestämmelserna till miljöbalken som anger dess mål och tillämpningsområde framgår av 1 kap. 1 § miljöbalken att syftet är *att främja en hållbar utveckling som innebär att nuvarande och kommande generationer tillförsäkras en hälsosam och god miljö. En sådan utveckling bygger på insikten att naturen har ett skyddsvärde och att människors rätt att förändra och bruka naturen är förenad med ett ansvar att förvalta naturen väl.*

Av de allmänna hänsynsreglerna framgår av 2 kap. 6 § 1 st. miljöbalken att det *för en verksamhet som tar i anspråk ett markområde ska det väljas en plats som är lämplig med hänsyn till att ändamålet ska kunna uppnås med minsta intrång och olägenhet för människors hälsa och miljön.*

Vidare framgår av 2 kap. 7 § miljöbalken att kravet enligt 2 kap. 6 § 1 st. *gäller i den utsträckning det inte kan anses orimligt att uppfylla den. Vid denna bedömning ska särskilda hänsyn tas till nyttan av skyddsåtgärder och andra försiktighetsmått jämfört med kostnaderna för sådana åtgärder.*

Sveriges riksdag har beslutat att vindkraften i Sverige ska byggas ut. Utbyggnaden ses som en viktig del i samhällets strävan mot en hållbar utveckling. I linje med det allmänna intresset för etablering av vindkraft finns än starkare skäl att bevilja tillstånd som ligger i områden som är utpekade som riksintresse för denna verksamhet. (se Prop; 2001/02:143, 2005/06:143, 2008/09:163 och SOU 2008:86 samt mål M 3336-07). Bolaget har uppgett att det inte finns speciellt stor yta som klarar grundförutsättningarna för att pekas ut som riksintresse för vindbruk dvs. att avståndet till bebyggelse är mer än 800 m, att området ska vara större än 5 km^2, och att vindförutsättningarna i vindområdet uppgår till mer än 7,2 m/s i årsmedelvind. Därför har bolaget ansett att det är betydelsefullt att utpekade riksintressen för vindbruk utnyttjas.

Området där Vindpark Boge planeras är utpekat som riksintresse för vindbruk av Energimyndigheten på förslag av Länsstyrelsen i Gotlands län. Det är även utpekat som ett område lämpligt för vindbruk i Region Gotlands översiktsplan, Bygg Gotland. Region Gotland har även lämnat tillstånd till uppförande och drift av alla de aktuella vindkraftverken.

Bolaget har anfört att Vindpark Boge är tämligen unikt och av större betydelse ur miljösynpunkt än andra vindkraftsprojekt, även för den lokala närmiljön. Producerad elektricitet är tänkt att matas direkt in i Cementas cementfabrik som ligger i anslutning till vindparken. Förutom minskade utsläpp av koldioxid, minskar även energiförlusterna som uppstår när elektricitet transporteras i elnätet, då avståndet till fabriken är mycket kort. Vindkraftsverkens lokalisering ger därmed större miljövinster än etablering av vindkraft i de flesta andra områden.

När det gäller Vindpark Boge har tre frågor varit föremål för diskussion. De är möjligheterna att förena vindparken med intresset för fågelliv, naturmiljön och kulturmiljön.

Fågelskyddssystemet DTBird

Bolaget har uppgett att Mark- och miljööverdomstolen i mål M 4937-14 har uttalat att det är möjligt att föreskriva villkor, försiktighetsmått och skyddsåtgärder som gör att prövningen av etablering av vindkraftverk kan leda fram till att den verksamheten inte kommer i konflikt med intresset av att skydda fåglar och deras fortplantningsområden. Det bör även beaktas att Mark- och miljööverdomstolen i mål M 2920-14 har uttalat att en vald lokalisering för vindkraftverk kan godtas om "*det inte med hänsyn till fågelintresset finns något absolut hinder mot den valda lokaliseringen*".

För att vindkraftverken i Vindpark Boge inte ska komma i konflikt med intresset för fågellivet och uppfylla relevanta fridlysningsbestämmelser har bolaget som försiktighetsmått tagit bort tre av de ursprungligen tio planerade vindkraftverken. De återstående sju har placerats så att de i möjligaste mån ska göra så litet intrång som möjligt för fågellivet. Som ytterligare skyddsåtgärd har bolaget föreslagit användning av fågelskyddssystemet DTBird. Fågelskyddssystemet DTBird är ett system för att skydda fåglar som flyger i kollisionsriktning mot ett vindkraftverk, så att kollisioner undviks. DTBird håller uppsikt över området kring vindkraftverket via kameror monterade på vindkraftverkens torn. Kamerorna är kopplade till en dator med en programvara som upptäcker fåglar som närmar sig vindkraftverket. Ifall en fågel kommer innanför ett förinställt skyddsavstånd avges en varningssignal för att varna fågeln. Om fågeln trots detta fortsätter flyga i riktning mot vindkraftverket och kommer innanför ett andra skyddsavstånd, avges en ny något skarpare varningssignal. Om fågeln trots detta fortsätter flyga i kollisionskurs mot vindkraftverket stoppas vindkraftverket så att rotorn slutar rotera. Rotorbladen vrids så att de bromsas upp av luftmotståndet. Inbromsningen går relativt snabbt (se nedan). Rotorbladen upptar inte mer än cirka 3 procent av svepytan,

och risken för att kollidera med en avstannande eller stillastående rotor är minimal.

De flesta fåglar, inklusive örnar, flyger med en hastighet på 25-50 km i timmen. en normal marschfart för en örn kan sättas till 35 km/tim. Det motsvarar ca 10 m per sekund. Om den andra varningssignalen avges 100 m från vindkraftverket (med rotorn i vinkelrätt läge) tar det 10 sekunder att nå fram till verkets rotor, som då hunnit bromsa upp till ett mycket lågt varvtal. Om rotorn står i linje med flygriktningen, blir avståndet 100 m minus rotordiametern, i detta fall 64 m, dvs. 36 m. Då är å andra sidan ytan där rotorn passerar inte större än bladets bredd, dvs. <2 m där bladet är som tjockast. I bladspetsen där hastigheten är högst är bredden bara några centimeter. Det tar upp till 15 sekunder (beroende på rådande vindhastighet) för rotorn att stanna helt efter att den stoppas (genom bladvridning; s.k. flöjling). När lyftkraften försvinner finns endast rotationsenergin kvar som driver verket, vilken är förhållandevis liten eftersom den mesta massan sitter nära rotorbladen. Rotor bromsas då upp snabbt av luftmotståndet. Med nödstopp går det ännu snabbare, men då utsätts vindkraftverket för extrema belastningar. Redan efter 36 m flykt, dvs. efter 3,6 sekunder, har bladets rotationshastighet minskat ganska mycket. Även om inbromsningen inte är total är risken för kollisioner betydligt mindre när rotorn snurrar långsammare. De rådande vindförhållandena på platsen medför att den tiden som rotorn står i linje med flygriktningen är tämligen begränsad, ca 15 procent av tiden. Om rotorn inte står i linje med flygriktningen blir avståndet givetvis större och tiden som det tar för en fågel att nå fram till rotorn blir därmed längre.

Bolaget har uppgett att fågelskyddssystemet DTBird idag används i vindparker i Spanien, Frankrike, Italien, Grekland, Schweiz, Polen, Norge, och i Montana i USA, där det har godkänts av tillståndsgivande myndigheter. Eftersom fåglar ser vindkraftverk på långa avstånd flyger de huvudsakligen bredvid eller över rotorn. Det är även möjligt för fåglar att flyga i korridorer som finns mellan två vindkraftverk. I Boge blir avståndet mellan de två sydligaste vindkraftverken (närmast landsvägen mellan Visby och Slite) 950 m.

Rotorbladens radie hos de verk som används som exempel (och som är de största som finns på marknaden idag) är 64 m. Korridoren mellan de två vindkraftverken i den södra delen, där havsörn setts flyga då det fanns häckande örn i anslutning till projektområdet, uppgår till minst 750 m. Korridorerna mellan vindkraftverken kommer dock under merparten av tiden att vara större. Avstånden är minst bara när det blåser i rak östlig eller västlig riktning. Enligt den vindmätning som bolaget har låtit utföra under ett års tid blåser vinden bara under 18 procent av tiden från någon av dessa riktningar. Den förhärskande vindriktningen enligt vindmätningen är sydvästlig. Under 4 procent av tiden är vindhastigheten så låg att rotorn står stilla. Med användning av fågelskyddssystemet DTBird kommer dessutom rotorn att stoppas om en fågel flyger för nära. Varningssignalerna minskar riskerna för fåglar att flyga för nära vindkraftverken när de passerar igenom korridorerna.

Genom att installera fågelskyddssystemet DTBird på dessa två verk i den södra delen kan risken för kollisioner med de verken i stort sett helt elimineras enligt bolaget. DTBird-systemet anpassas och kalibreras för varje enskild installation. Avstånd för varningssignaler och ljudnivå kan regleras, så att systemets funktion optimeras. När varningssignalen har utlösts ljuder den så länge en fågel befinner sig i riskzonen, i genomsnitt i sex sekunder.

En undersökning i Smöla i Norge med en mycket stor population av havsörn, där ett DTBird system har installerats på ett verk i en stor vindpark, utlöstes varningssignalen i genomsnitt cirka en gång per dag. Vid ett studiebesök på en vindpark i Zaragoza i Spanien konstaterades att varningssignalen varken kunde höras eller mätas på ett avstånd på 1 km. På 500 m avstånd var signalen svagt hörbar men inte mätbar (ingen ökning av ljudimmissionen i dBA). För boende i Boge överstiger avståndet mellan bostadshus och närmaste vindkraftverk 1 km, varför ljudet inte ska vara störande för människor på orten.

Bolaget har uppgett att DTBird inte är till för att skrämma fåglar från häcknings- eller födosöksområden. Mark- och miljööverdomstolen har i mål M 4937-14 (som domskälen får förstås utifrån utformningen av talan och prövningen av rekvisitet avsiktligt störa) uttalat att avsikten med skyddsåtgärden DTBird inte är att avsiktligt störa havsörn eller andra fåglar. Avsikten med systemet är att skydda fåglar.

Att havsörnen inte längre häckar i närheten av projektområdet i Boge beror enligt bolaget inte på vindparken eftersom den ännu inte har byggts. Det kan bero på det skogsbruk som bedrivs i området, den utfodring av betesdjur till Natura 2000-området Hejnum Kallgate, eller på den skogsbrand som av misstag uppstod vid en av Länsstyrelsen genomförd brandföryngring, och den brandgata som anlades som ändrat naturmiljön i området. Vidare har bolaget uppgett att det inte heller finns några belägg för att en vindpark skulle förhindra att havsörn åter börjar använda området för häckning. Det finns tre kända exempel där örnar har, eller har börjat häcka relativt nära vindparker, efter att dessa har byggts. Det första gäller på en ö i närheten (<2 km) från Vindpark Vänern. Det andra finns cirka en km från vindparken på Storugns på Gotland. Det tredje gäller ett kungsörnspar som häckat ca 500 m från ett av vindkraftverken i Klingetorp i Skåne. De häckade där innan vindparken byggdes och har fortsatt att häcka där efter att den tagits i drift. (De exakta positionerna för dessa bon är dock hemligstämplade och kan därför inte redovisas här).

Bolaget har uppgett att det finns uppgifter som styrker att fåglar fortsätter att häcka på områden där DTBird har använts. Det gäller bland annat ett par av ängshök, som häckade ca 300 m från en vindpark i Frankrike innan vindparken byggdes, och har fortsatt att häcka efter att den tagits i drift, med DTBird-systemet installerat. Varningssignalen utlöses bara när fåglar flyger på en höjd där det finns kollissionsrisk, och ängshökarna flyger på lägre höjd och störs inte av

varningssignalerna (muntlig kommunikation, Agustin Rioperez Postigo). Enligt bolaget synes fåglarnas fortplantningsområden därmed inte påverkas negativt av DTBird-systemet.

Bolaget har föreslagit att DTBird ska installeras på vindkraftverk nummer 1, 6 och 7. Anledningen till att installera systemet på just dessa vindkraftverk är dels för att dessa ligger i utkanten av parken, varpå varningssignalerna minimerar risken för att en fågel flyger in i området, dels att de är placerade nära de kartlagda flygrutterna som havsörnen använde när den häckade i området. Om havsörnen återvänder i framtiden, kommer kollissionsriskerna att minimeras. Flygrutterna gick mellan verk 6 och 7 mot havet i öster, en annan mot nordväst, mot Tingstäde träsk och Gotlands norra kust. De tre verk som kunde skapa risker för den tredje flygrutten, mot kusten och öarna i sydsydostlig riktning, har tagits bort från projektet.

Som villkor har bolaget föreslagit att fågelskyddssystemet DTBird ska installeras på vindkraftverk nummer 1, 6 och 7. Systemet ska vara inställt på så sätt att det aktiveras med varningssignaler när en örnfågel flyger inom ett visst bestämt avstånd (som bestäms efter samråd med den myndighet som MPD bestämmer) från ett av det vindkraftverk som har systemet installerat. Kommer en örnfågeln närmare trots varningssignal ska rotorn till vindkraftverket stängas av.

Med beaktande av ovan angivet villkor, de vidtagna försiktighetsmåtten och skyddsåtgärderna bör Miljöprövningsdelegationens prövning leda fram till att verksamheten inte kommer i konflikt med intresset att skydda fåglar och deras fortplantningsområden.

Skydd av naturvärden

Vindpark Boge är planerad så att vindkraftverk, väg- och kabeldragning inte kommer i någon beaktansvärd konflikt med några naturskyddsområden eller andra naturvärden. Bolaget har uppgett att de anpassat alla delar av vindparken efter de synpunkter som har framförts av Botaniska föreningen för att undvika att störa känsliga botaniska miljöer. Vindkraftverk kan kombineras med andra naturvärden. Den största delen av projektområdet kommer inte att påverkas av vindkraftverken som endast upptar den mindre yta där de kommer att uppföras (inklusive transformatorstation och uppställningsplats för kranbil). Det projektområde där vindkraftverken är planerade är dessutom långt ifrån orört. Samtliga vindkraftverk är planerade på mark som används för aktivt jord- och skogsbruk. Rakt igenom området löper en mycket bred kraftledningsgata. Norr om projektområdet ligger en golfbana och ett kalkbrott av betydande storlek. I sydlig riktning går riksväg 147. Inget vindkraftverk är heller placerat på någon våtmark, varför varken våtmarks- eller avrinningsområden till våtmarker kommer att påverkas av vindparken.

Bolaget har bedömt att utbyggnaden och förstärkningen av vägnätet inte heller nämnvärt påverkar miljön i området, då det befintliga vägnätet i huvudsak

kommer att användas. Endast ett mindre antal nya vägar behöver anläggas. Ingen av dessa nya vägar har bedömts utgöra någon skada på skyddsvärda intressen. Verk nummer 7, det sydligaste i vindparken, är det enda som står i ett område där tillfartsvägen passerar ett botaniskt känsligt område. Det finns redan en väg dit, som dock behöver förstärkas. Om Miljöprövningsdelegationen anser att en förstärkning av vägen skulle vålla skada på naturmiljön (dvs. på skyddsvärda växter), kan den tillfartsvägen i stället dras från Västers, där det finns en befintlig väg halvvägs. Den fortsatta nyanlagda vägen går att anlägga över torrare mark utan botaniska värden.

Enligt bolaget är Vindpark Boge följaktligen möjlig att förena med andra natur-intressen på ett sådant sätt att de kan verka tillsammans utan att ett intresse behöver stå tillbaka för det andra.

Påverkan på Natura 2000-områden

Det finns två Natura2000-områden i anslutning till projektområdet för Vindpark Boge, Bojsvätar och Hejnum-Kallgäte. Hur dessa kan påverkas, liksom övrig naturvård, beskrivs utförligt i miljökonsekvensbeskrivningen, bilaga C MKB, se avsnitten 5.2.1, 5.3, 8.2.3 med flera. I avsnitt 10.2 dras slutsatsen att ingen betydande påverkan på Natura 2000-områdena Bojsvätar och Hejnum Kallgate bedöms uppkomma.

Påtaglig skada för kulturmiljö

Kulturmiljön i Boge socken består främst av Boge kyrka, samt en väderkvarn. Från kyrkan kommer vindkraftverken att synas bakom skogen. Vindkraftverken är dock placerade på så sätt att de inte ska vara så påtagliga att intrycket av kyrkan allvarligt påverkas. Reflexer och skuggningar från vindkraftverken ska inte heller störa den kyrkliga miljön.

Bolaget har uppgett att Boge kyrka ligger i ett samhälle där bostadshusen inte är ifrån en särpräglat kulturell tidsepok. Det bostadshus som ligger närmast kyrkan i sydlig riktning är uppförd i tegel (uppskattningsvis under 1900-talets andra hälft). På lantbruket mitt emot kyrkan står fyra stycken höga silo-anläggningar som är lika höga som kyrkan, och som dominerar bilden av landskapet i närmiljön. Vidare finns ett flertal bostadshus som är byggda under senare år och som inte harmoniserar med någon gammaldags kulturmiljö.

Bolaget har anfört att det vid prövningen även bör beaktas att nya energikällor ständigt utvecklas. Idag behövs vindkraftverk för att skapa ett ekologiskt hållbart energisystem. I framtiden kan dock vindkraftverk bli ersatta av andra energikällor. Efter 20-25 års drift kan vindkraftverken monteras ner utan att lämna några varaktiga spår efter sig. Det är en tidsperiod som ur kulturmiljösynpunkt får betraktas som mycket kort.

Det riksintressanta området för kulturmiljö, sydost om projektområdet, och där avståndet till närmaste vindkraftverk är över 1 km, kommer inte att orsakas någon

påtaglig skada av vindkraftverken. Vindkraften står inte i någon motsatsställning till kulturmiljön. Gotlands kyrkor använder el från vindkraften och den av Othem-Boge hembygdsförening renoverade väderkvarnen visar att man även tidigare har utnyttjat vinden som energikälla.

Sammanfattning

Bolaget har uppgett att bolaget vill värna om fågellivet, naturvärden och kulturmiljö och samtidigt utveckla ett ekologiskt hållbart energisystem genom att bygga en vindkraftpark som producerar förnybar energi. Därför har flera försiktighetsåtgärder vidtagits vid utarbetningen av Vindpark Boge som gör att flera intressen kan förenas med varandra.

YTTRANDEN OCH BOLAGETS BEMÖTANDE EFTER ÅTERFÖRVISNING

Naturvårdsverket

Naturvårdsverket har avstyrkt att tillstånd lämnas och har i övrigt anfört bl.a. följande.

Med hänsyn till den risk för stor negativ påverkan på fågelfaunan, framför allt havsörn, och de övriga höga naturvärden som finns i området anser Naturvårdsverket att lokaliseringen är olämplig för vindkraftetablering enligt 2 kap 6 § miljöbalken och förbjuden enligt 4 § artskyddsförordningen. Tillstånd kan därför inte meddelas.

Om Miljöprövningsdelegationen kommer fram till att verksamheten strider mot 4 § artskyddsförordningen även om alla försiktighetsmått iakttas har Naturvårdsverket anfört att en dispensprövning enligt 14 § artskyddsförordningen måste göras för att verksamheten ska kunna tillåtas.

Grunderna for Naturvårdsverkets ställningstagande

Bolaget planerar att uppföra vindkraftverken i ett område som är rikt på havsörn. Inventeringar visar att minst sex olika bon använts under de senaste åren. Samtliga verk planeras inom platser som är belägna mindre än två km från kända boplatser för havsörn. Flera av verken kommer också att uppföras inom de stråk som örnarna frekvent flyger i till och från sina födosöksområden. Den planerade vindkraftparken skulle därmed bli en barriär mellan området med boplatser och födosöksområdet.

Bogeviken, öster om den planerade vindkraftparken, och kusten utanför är också viktiga som födosöksområde även för andra havsörnar. Se bl.a. yttrande från Länsstyrelsen i Gotlands län.
Det framgår av Vindvals syntesrapport, Vindkraftens effekter på fåglar och fladdermöss (Naturvårdsverkets rapport 6467, nov 2011), s 64, att det enklaste sättet att minimera risker för olyckor med rovfåglar är att undvika att bygga vind-

kraftverk nära boplatser eller platser med regelbundna koncentrationer av rovfåglar. Det ska också framhållas att inte bara kollisionsrisken kan påverka havsörnar negativt utan det är bortträngningseffekterna som över huvud taget innebär stor negativ påverkan på fåglarna i området.

En lokalisering enligt denna ansökan skulle enligt Naturvårdsverket innebära störningar och risker för havsörnen och är alltså olämplig enligt 2 kap 6 § miljöbalken.

Bolaget har angivit att varningssystemet DTBird skulle kunna motivera ett tillstånd eftersom det skulle förhindra kollisioner. Som framgår ovan är det inte enbart kollisioner som innebär negativ påverkan på fågelfaunan. Det föreslagna varningssystemet är också oprövat. Naturvårdsverket har ansett att varningssystemet därför inte har någon avgörande betydelse i sammanhanget.

Dessutom finns andra naturvärden än ornitologiska. Vindkraftverken kan bl.a. innebära alltför negativt påverkan på hydrologin i Natura 2000-områdena Hejnum och Bojsvätar.

Förhållandet mellan prövning av ett tillstånd enligt 9 kap. miljöbalken och av dispens från artskyddet

I domar från Mark- och miljööverdomstolen i december 2014 och i februari 2015 utvecklade domstolen sin syn på förhållandet mellan prövningen av ansökan om tillstånd enligt 9 kap. miljöbalken och ansökan om dispens från artskyddsförordningen.

Naturvårdsverket konstaterar att praxis innebär att artskyddsfrågorna, i fråga om tillståndspliktiga verksamheter, så långt möjligt ska beaktas inom ramen för tillståndsprövningen. Framför allt är det viktigt att lyfta fram artskyddsaspekterna vid bedömningen enligt 2 kap. 6 § miljöbalken vid val av plats för en viss verksamhet. Det är dock viktigt att understryka att bestämmelsen i 4 § artskyddsförordningen, är en förbudsregel. Det faktum att tillämpningen av 4 § artskyddsförordningen, samt övriga fridlysningsbestämmelser, beaktas vid tillståndsprövningen får därmed inte innebära att bestämmelsen förlorar sin karaktär av förbud. Artskyddsförordningens bestämmelser gäller oberoende av om de särskilt nämns i ett prövningsärende enligt miljöbalken.

För det fall man vid en tillståndsprövning kommer fram till att en verksamhet står i strid med 4 § artskyddsförordningen även om alla försiktighetsmått iakttas som är möjliga att föreskriva enligt 2 kap. 3 och 7 §§ miljöbalken, måste en dispensprövning göras för att verksamheten ska kunna tillåtas. Alternativet kan vara att verksamhetsutövaren ändrar utformningen eller lokaliseringen av verksamheten på ett sådant sätt att den inte längre strider mot fridlysningsbestämmelsen. Naturvårdsverkets bedömning är att i det här aktuella fallet är föreslagna försiktighetsmått inte tillräckliga och att verksamheten därför inte är förenlig med 4 §

artskyddsförordningen. En dispens enligt 14 § artskyddsförordningen krävs därför för att få bedriva verksamheten.

Frågan om artskyddsdispenser prövas enligt artskyddsförordningen av länsstyrelsen medan frågan om tillstånd till miljöfarlig verksamhet prövas av miljöprövningsdelegationen. Det finns ingen möjlighet för miljöprövningsdelegationen att förbehålla sig prövningen av en ansökan om artskyddsdispens. Om ansökan om tillstånd enligt 9 kap. miljöbalken görs hos miljöprövningsdelegationen kan delegationen därför inte pröva dispensfrågan gemensamt med tillståndsfrågan på samma sätt som en domstol kan göra.

Om en miljöprövningsdelegation bedömer att en verksamhet som kräver artskyddsdispens inte kommer kunna få dispens bör miljöprövningsdelegationen avslå tillståndsansökan eftersom verksamheten är olämpligt lokaliserad och inte tillåtlig. Finns det en öppning för att dispens eventuellt kan komma att meddelas bör miljöprövningsdelegationen lämpligen vilandeförklara tillståndsmålet i väntan på att dispensen prövas av länsstyrelsen. Naturvårdsverket bedömer att detta är förenligt med praxis från Högsta förvaltningsdomstolen, där det bl.a. sägs att miljökonsekvenserna ska bli utredda och därmed beaktade redan innan myndighetsprövningen tar vid, och förhoppningsvis innan sökandens handlingsfrihet begränsats. Om frågan om skydd för fridlysta arter tas upp först sedan övriga prövningar slutförts finns en uppenbar risk att någon verklig prövning av artskyddets bestämmelser inte kommer till stånd.

Länsstyrelsen i Gotlands län

Länsstyrelsen har avstyrkt att tillstånd lämnas och har i övrigt anfört bl.a. följande.

Länsstyrelsen har i tidigare yttrande i prövningen lämnat bedömningen att vindparken inte kan uppföras på grund av närheten till havsörnsbon. Havsörn har häckat i åtminstone 10 år i närheten av våtmarksområdet Bojsvätar. Inventeringar har hittills visat att minst sex olika bon använts under de senaste åren. Länsstyrelsen anser att uppförandet av vindkraftsparken så nära havsörnarnas boplatsområde är olämpligt och medför stora risker för havsörnarna. Samtliga verk är planerade till platser som är belägna mindre än 2 km från kända boplatser, det närmaste ca 600 m från ett planerat vindkraftverk.

Länsstyrelsen vill åter påpeka att det bo längre västerut som bolaget tidigare angett vara ett nytt havsörnsbo dit havsörnarna skulle ha flyttat, vid kontroll har visat sig vara ett kungsörnsbo.

Länsstyrelsen har bedömt att verken skulle komma att utgöra en stor risk för havsörnarna, särskilt som de planeras uppföras som en barriär mellan området med boplatserna och födosöksområdet vid Bogeviken och kusten i öster. Bogeviken och kusten utanför förefaller dessutom utgöra ett viktigt födosöksområde även för andra havsörnar. Gotland är ett övervintringsområde för havsörn från

fastlands-Sverige och Finland. Iakttagelser på upp till 25 havsörnar som samtidigt jagar i Bogeviken har rapporterats. Länsstyrelsen bedömer att vindkraftverken kommer att störa havsörnen och medför risker, särskilt under parnings- och uppfödnings- och övervintringsperioder, och bör därmed inte beviljas.

Varningssystemet DTBird har nyligen för första gången i Sverige installerats på ett vindkraftverk i Västra Götaland, och utgör ny teknik i landet. Systemet avser begränsa mortaliteten av fågel vid vindkraftverk. Länsstyrelsen deltog den 11 maj 2015 vid en demonstration av denna testanläggning, och drar tills vidare slutsatsen att systemet kan komma att bli användbart inom mindre känsliga områden. Systemet är ännu oprövat i Sverige och dess effekter inte helt utforskade. Detta gäller bl.a. frågan om verken hinner stängas av. Olika uppgifter om att det krävs mellan 15-50 sekunder för ett verk att stängas av utgör ett argument för att inte heller placera verk med DTBird installerat alltför nära havsörnsbon. Länsstyrelsen bedömer att området för den planerade vindparken inte är lämpligt som testplats för utvärdering av systemet DTBird.

Länsstyrelsen bedömer att den planerade vindparken skulle innebära ett intrång i havsörnsreviret som minskar möjligheterna till fortsatt lyckad häckning i området, vilket skulle stå i strid med Artskyddsförordningen, Fågeldirektivet, Bernkonventionen och Bonnkonventionen. Länsstyrelsen erinrar om Mark- och miljööverdomstolens dom den 16 februari 2015 i mål M2630-14, angående bedömningar och skäl för dispens enligt artskyddsförordningen (Örndalen).

Samtliga planerade vindkraftverk ligger inom område av riksintresse för naturvård, NRO09017 Filehajdar, Hejnum Hällar och Kallgateburg. Området har beskrivits som en unik företeelse i gotländsk natur och rymmer det största sammanhängande hällmarkskomplexet i länet samt våtmarker av unik blekvätetyp. Området har generellt högt floristiskt värde och orörda våtmarker.

Naturreservatet Bojsvätar ingår i Natura 2000-nätverket. För närvarande pågår en utredning av tillägg till Natura 2000-områden. Ett förslag finns att utvidga Natura 2000-område Bojsvätar.

Region Gotland, Byggnadsnämnden

Byggnadsnämnden har tillstyrkt att tillstånd lämnas och har i övrigt anfört bl.a. följande.

Byggnadsnämnden har den 5 februari 2014 i beslut BN § 22, i yttrande enligt 16 kap. 4 § miljöbalken, medgett att tillstånd till en gruppstation om sju verk enligt den då gällande ansökan kan medges. Bedömningen är att den nu gjorda kompletteringen av den då gällande ansökan inte förändrar några av de förhållanden som byggnadsnämnden då tog ställning till. Byggnadsnämnden har därför i nuläget inget ytterligare att tillägga. Detta yttrande är dock inte att betrakta som ett yttrande enligt 16 kap. 4 § miljöbalken. Om den nya prövningen av ärendet även kräver ett sådant överlämnas åt MPD att ta ställning till.

Region Gotland, Miljö- och hälsoskyddsnämnden

Miljö- och hälsoskyddsnämnden har avstyrkt att tillstånd lämnas och har i övrigt anfört bl.a. följande.

Miljö- och hälsoskyddsnämnden har den 11 december 2012 tillstyrkt att tillstånd till en gruppstation om sju verk enligt den då gällande ansökan kan medges. Då det i dagsläget enligt uppkommen rättspraxis inte ges tillstånd för vindkraft närmare än 2 km från boplats för örn (ex. Markbygden och Björkhöjden-Björkvattnet), har Miljö- och hälsoskyddsnämnden (MHN) yttrat sig i egenskap av tillsynsmyndighet. MHN har framfört följande om den nu av bolaget gjorda kompletteringen av ansökan.

MHN anser att kompletteringen att installera DTBird, teknik med varnings- och stoppfunktion när fåglar närmar sig vindkraftverken, inte ändrar något i ärendet gällande örnar i det aktuella området. Alltså bör miljöprövningsdelegationens beslut att avslå ansökan på grund av närheten till örnbon gälla. MHN menar att praxis om att inte tillåta nyetablering av vindkraft inom 2 km från kända örnbon (kungs- och havsörn) bör följas.

Det finns ingen erfarenhet av hur systemet DTBird fungerar i svenska förhållanden. Vid nyetablering bör största vikt läggas på platsens lämplighet. DTBird kan möjligen fungera i områden där vindkraft redan har etablerats och man senare upptäcker problem med att örnar vistas nära vindkraften, eller på ställen där fåglar sträcker över området vissa tider på året. Avståndet 2 km är satt för att vindkraften inte ska störa eller skrämma bort örnarna från häcknings-områden, då störning riskerar att minska deras möjligheter till lyckad fortplantning. DTBird minskar på intet sätt risken för att störa eller skrämma fåglarna från sina boplatser. I övrigt kvarstår de synpunkter som MHN framfört i sitt yttrande den 11 december 2012 § 172.

Naturskyddsföreningen Gotland

Naturskyddsföreningen Gotland har ansett att det inte framkommit något nytt som ändrar föreningens tidigare ståndpunkter. Det aktuella området är enligt deras ståndpunkt olämpligt för vindbruk. Gällande DTBird har föreningen ansett att detta område inte är lämpligt för att testa denna teknik, som dessutom inte är tillräckligt utvecklad och som kräver dispens från artskyddsförordningen. Föreningen har ställt sig bakom Länsstyrelsens bedömning gällande detta.

Gotlands ornitologiska förening

Gotlands Ornitologiska Förening (GOF) har avstyrkt att tillstånd lämnas och har i övrigt anfört bl.a. följande.

GOF har tagit del av kompletterande handlingar från sökanden i rubricerat ärende liksom yttrande från Länsstyrelsen i Gotlands län. De delar Länsstyrelsens

bedömning att tillstånd ska avstyrkas och står fast vid tidigare synpunkter. I övrigt har GOF lämnat kommentarer till sökandens kompletteringar.

Bolaget har föreslagit användandet av systemet DTBird som ett villkor i det tillstånd de söker. Systemet DTBird är inte tillräckligt beprövat eller vetenskapligt utredd för att dra de slutsatser som bolaget gör. Tvärtom indikerar studier i t.ex. Norge att systemet har brister. Det är inte heller tillräckligt att hänvisa till beskrivningar av företaget som utvecklar och säljer systemet. Hur effektivt systemet är för att upptäcka fåglar, skrämma fåglar och stanna roterande rotorblad, bör studeras i vetenskapliga projekt (oberoende) innan de tillämpas som villkor i tillstånd. För sådana studier är det inte lämpligt att välja aktuellt område och det krävs därtill ett vetenskapligt upplägg av studien.

GOF vill även poängtera att detta system eller liknande, endast bör vara tillämpligt vid redan etablerade vindkraftverk där skador påvisas i efterhand eller möjligen i mycket särskilda fall. I fall där bedömningen varit att tillstånd kan medges kan det ingå villkor om att denna typ av åtgärder ska vidtas om det senare visar sig att verksamheten medför skador. Syftet med skrämselmetoden är att minimera risken för ökad mortalitet hos örnarna genom kollison med verken. Ur bevarandesynpunkt är det dock inte tillräckligt och kan, om systemet fungerar i enlighet med sökandens beskrivning, istället utgöra ett större hot genom att skrämma bort örnar från viktiga områden. Mortalitet är endast en av påverkansfaktorerna som reglerar t.ex. örnars bevarandestatus. Att medvetet skrämma bort örnar från deras revir kräver därtill dispens från artskyddsförordningen.

Bolaget har vidare uppgett att ett havsörnpar inte längre häckar i projektområdet och anger att det troligen beror på skogsavverkning, skogsbrand och bete i närliggande Natura 2000-område. Det bör påpekas att avverkning av skog inom projektområdet har genomförts på inköpt mark av ägare av bolaget som söker tillstånd. Även nyckelbiotop har avverkats i området under 2015. Även om det inte varit en strategi att försöka kringgå miljölagstiftningen för att öka chanserna att etablera vindkraftverk i området genom att minska på naturvärdena, bör sökandens beskrivning av förhållandena nyanseras. Det relevanta i bevarandearbete och den lagstiftning som finns för skydd av arter och naturmiljöer är att utgå från biologiskt relevanta aspekter. Det havsörnspar som bolaget nämner, har häckat i området sedan mer än femton år och har flera alternativbon inom området. Ett örnrevir ockuperas av nya individer vid frånfälle, om det finns en tillräckligt stark population. Ökad mortalitet innebär att reviret kan dränera beståndet. Likväl innebär störningar genom skrämselanordningar (om de fungerar enligt syftet) negativ påverkan genom att reviret inte kan utnyttjas.
GOF vill även påpeka att sökanden tidigare, i ursprungliga ansökan, av någon anledning uppgav fel lokalisering av havsörnsbo, trots att bolagets anlitade konsult som själv bevittnat ungarna i boet. I senare handlingar har bolaget hävdat att samma havsörnspar flyttat och häckar i ett annat bo, vilket dock är ett bo för det kungsörnspar som också häckar i området.

GOF:s slutsats är att inga förändringar i sak har framkommit i ärendet eller de kompletterande handlingarna som skulle motivera en annan bedömning än att tillstånd ska avstyrkas.

Föreningen Värna det Gotländska Kulturlandskapet

Föreningen Värna det Gotländska Kulturlandskapet har bestämt avstyrkt att tillstånd lämnas och har i övrigt anfört bl.a. följande.

Föreningen Värna det Gotländska Kulturlandskapet är en ideell, opolitisk förening med syfte att värna det gotländska kulturlandskapet. Föreningen har tidigare lämnat synpunkter avseende den planerade vindkraftverksamheten på fastigheten Othem Ytings 1:54 m.fl. i Gotlands kommun. Föreningen har vidhållit att det är ett mycket olämpligt projekt som skulle få en skadlig inverkan på de närboendes miljö, landskapsbilden, fågelliv och natur, om det genomförs.

I yttrandet har föreningen endast gjort några ytterligare påpekanden som aktualiserats av skrivelse från bolaget AB den 20 mars 2015 och yttrande från Länsstyrelsen Gotland den 25 maj 2015.

Enligt föreningen har bolaget felaktigt påstått att området är mycket lämpligt för vindkraftverksamhet bland annat på grund av goda vindkraftförhållanden. Energimyndighetens har dock underkänt detta vid den utredning, som låg till grund för myndighetens senaste beslut om riksintresseområden. Anledningen var främst att området inte uppfyllde det viktigaste kriteriet att årsmedelvinden skulle vara minst 7,2 m/s. Det förhållandet att man slutligen accepterade detta område liksom två andra på Gotland som inte uppfyllde kriterierna var att man inte ville störa planeringsarbetet på dessa områden. Allmänt sett är det en utbredd missuppfattning att det råder mycket goda vindförutsättningar på stora delar av Gotland. Grunden till denna missuppfattning är erfarenheterna på Näsudden, där det verkligen råder mycket goda vindförhållanden. I övrigt har föreningen helt delat de bedömningar Länsstyrelsen i Gotlands län gjort. Föreningen har dock särskilt påpekat det ovetenskapliga sätt som bolaget påstår sig vilja pröva DTBird i stor skala. Föreningen har anfört att man först måste pröva ett system i liten skala och under tillräckligt lång tid för att därefter om erfarenheterna är goda ta nästa steg i halvstor skala under noga kontrollerade förhållanden under en längre tid. Först därefter kan det bli aktuellt i en skala som motsvarar det aktuella projektet, som dock måste underbyggas av en ingående kunskap om fågellivet på aktuell plats. Detta gäller i hög grad alla tekniska åtgärder för att påverka fågellivet, vilket många kan vittna om som gjort misslyckade försök med olika slags fågelskrämmor.

Rindert Bolt m.fl.

Rindert Bolt m.fl. har i första hand avstyrkt att tillstånd lämnas och i övrigt anfört bl.a. följande.

Den 5 december 2012 lämnade 28 närboende hushåll in ett yttrande över planerna att bygga en vindpark i Boge. De vidhåller sin inställning såsom den angavs i detta yttrande och yrkar därmed i första hand att planerna ska avstyrkas. I övrigt ansluter de sig till Länsstyrelsens yttrande den 22 maj 2015 samt till övriga yttranden i ärendet varigenom planerna avstyrks.

I ovannämnda yttrande pekades på en rad faktorer som sammantagna innebär att vindparken inte kan anses uppfylla försiktighetsprincipen och kravet på lämplig lokalisering till skydd för människors hälsa och miljön. Som exempel kan nämnas att vindparken skulle

- lokaliseras på ett avstånd från boende och kyrka som strider mot Region Gotlands egna föreskrifter i översiktsplanen "Bygg Gotland" och som även i övrigt måste anses oförenligt med försiktighetsprincipen,
- medföra påtagliga bullernivåer för de närboende,
- lokaliseras mitt i såväl havsörns- som kungsörnsrevir,
- ligga mitt i ett riksintresse med högsta naturvärden och insprängd mellan Natura 2000-områden, Naturreservat och biotopskyddsområden och därmed störa dessa känsliga miljöer,
- delvis ligga utanför det berörda området av riksintresse för vindkraft,
- ingen tillfredställande utredning har skett om vindparken strider mot EUROBATS avtalet angående skydd av fladdermöss,
- det i väsentliga avseenden saknas samtycke från markägare,
- betongfundamenten för verken kommer generera bestående skador på våtmarksområdet,
- vindparken skulle verka förstörande för de kulturvärden som finns i Boge by – däribland Boge kyrka och fornlämningar.

Mot bakgrund av ovan har Rindert Bolt m.fl. ansett att den valda lokaliseringen är synnerligen olämplig och att det måste krävas att bolaget presenterar alternativa lokaliseringar. De omständigheter som framförts i bolagets kompletteringsskrift föranleder ingen annan bedömning. Särskilt ska påtalas att det faktum att projektområdet (dock bara delvis) utsetts till riksintresse för vindkraft inte påverkar prövningen enligt miljöbalkens hänsynsregler.

Rindert Bolt m.fl. har anfört att bolagets tillägg i ärendet innefattar två huvudargument:

- Området är inte ett naturområde utan ett industriområde
- Med DTBird uppnås tillräckligt skydd för fågellivet

Att området inte skulle vara ett naturområde är en uppenbar osanning. Bolaget har på olika sätt försökt måla upp en bild av att Boge är ett industriområde, bl.a. genom upprepade omnämningar av Cementas fabrik i Slite, det aktiva jordbruket i bygden och golfbanan. Bolaget synes mena att en bygd i sin helhet ska behöva utgöra ett museum för att vara skyddsvärd. Så är naturligtvis inte fallet.

Rindert Bolt m.fl har anfört att Boge är ett område med höga natur- och kulturvärden vilket bl.a. framgår av tidigare yttrande, av Länsstyrelsens yttrande den 13 december 2012 samt av Gotlands Ornitologiska Förenings yttrande den 7 september 2012. Att det har presenteras olika hot mot Bojsvätar/Filehajdar är inte ett bevis på att området är ett industriområde utan snarare ett bevis på att detta unika våtmarksområde behöver mer skydd. Till exempel så har det under de 2,5 år som har gått sedan vårt tidigare yttrande skrevs genomförts en större skogsavverkning av en av markägarna som skrev avtal med bolaget. En del av denna avverkning gäller en skog som ligger på ett område som har kvalificerats som nyckelbiotop.

Rindert Bolt m.fl har ansett att bolaget inte har presenterat tillräckliga försiktighetsmått för fågellivet. Bolaget har påstått att tre av de ursprungligen tio planerade verken i vindparken tagits bort som skydd för fågellivet. Detta påstående är vilseledande. Anledningen till att bolaget tog bort de tre verken var att de övriga sju skulle få bli större. Det enda försiktighetsmått bolaget tagit till skydd för fågellivet är följaktligen förslaget om installation av systemet DTBird. Alldeles oavsett har borttagandet av de tre verken inte i någon betydande mån reducerat det hot som vindparken presenterar mot miljön.

Vad gäller systemet DTBird har Rindert Bolt m.fl. anfört att systemet helt uppenbart medför en otillåten barriäreffekt, fragmentering och störning av örnarna i deras livsmiljö. Att DTBird har en sådan effekt framgår också med all tydlighet av bolagets redogörelse i kompletteringsskriften. Bolaget har anfört bl.a. att det i ett område med stor förekomst av havsörn har noterats att systemet larmade i genomsnitt cirka en gång per dag. Det kan inte förstås på annat sätt än att örnarna blivit störda dagligen av vindkraftverken. En sådan påtaglig störning måste på sikt leda till att örnbeståndet minskar. Uppgiften att larmen från DTBird "inte ska vara störande för människor på orten" har ifrågasatts av Rindert Bolt m.fl. Det är högst bekymmersamt att vindparken, utöver bullret, även kan komma att ge ifrån sig olika typer av larm vars frekvenser och störningar är obeprövade och därmed kan utgöra en allvarlig störning i boendemiljön. Ett enstaka studiebesök vid en vindpark i Zaragoza kan knappast ligga till grund för antagandet om motsatsen.

Sammanfattningsvis har Rindert Bolt m.fl. ansett att Boge inte är en lämplig plats att "prova" DTBird, eftersom det handlar om ett skarpt läge med sådan örnförekomst att det inte under några omständigheter får ske någon störning eller dödande av örn. Sådant skulle strida mot artskyddsförordningen. Därtill har bolaget inte presenterat någon redovisning av systemets störningar för människor.

Bolaget har uppgett att *"Vindpark Boge är tämligen unik och av större betydelse ur miljösynpunkt än andra vindkraftsprojekt, även för den lokala närmiljön. Producerad elektricitet är tänkt att matas direkt in i Cementas cementfabrik som ligger i direkt anslutning till vindparken. Förutom minskade utsläpp av koldioxid, minskar även energiförlusterna som uppstår när elektricitet transporteras i elnätet, då avståndet till fabriken är mycket kort. Vindkraftsverkens lokalisering*

ger därmed större miljövinster än etablering av vindkraft i de flesta andra områden".

Rindert Bolt m.fl. har ansett att även detta påstående är vilseledande och vittnar om en bristande förståelse för hur det svenska elnätet fungerar. Det är på intet sätt så att el som produceras inom ett visst område med enkelhet – eller ens med fördel – leds till näraliggande produktionsenheter. De kan inte se att bolaget presenterar något underlag för sitt påstående och har ifrågasatt Cementas behov av en direktledning till sin fabrik. Därtill är det väl knappast till gagn för den lokala närmiljön att ytterligare elledningar dras genom Boge, enligt Rindert Bolt m.fl. Vidare har de ansett att inlägget saknar relevans för den pågående prövningen.

Bolagets bemötande

Bolagets bemötande omfattar tre avsnitt.

- Avvägning mellan skydd av örnfåglar och etablering av vindkraft
- Avvägning mellan kulturskydd och etablering av vindkraft
- Avvägning mellan naturskydd och etablering av vindkraft

Bolaget har samtidigt åberopat vad det tidigare har anfört i det återförvisade ärendet, såväl det som har anförts i miljöprövningsdelegationen som i mark- och miljödomstolen.

Avvägning mellan skydd av örnfåglar och etablering av vindkraft

Havsörn har ett livskraftigt bestånd globalt och är inte hotad på nationell nivå. På Gotland finns ett av världens tätaste bestånd av havsörn med 44 häckande par under 2013. Havsörnen var nästan utrotad i början av 1900-talet till följd av förföljelse. Det första häckande paret på Gotland i modern tid kom 1997. Arten kungsörn har också ett livskraftigt bestånd globalt och är inte hotad på nationell nivå. Gotland har ett av världens tätaste bestånd av kungsörn med 55 revirhållande par och 41 påbörjade häckningar år 2013. Kungsörn och havsörn har haft en mycket starkt populationsutveckling på Gotland de senaste 30 åren, en utveckling som skett samtidigt med utbyggnad av vindkraften på Gotland.

Bolaget har uppgett att det inte finns havsörnsrevir inom 2 km från den planerade vindparken. Det har tidigare funnits häckande havsörn i området kring Bojsvätar, men det har inte skett några häckningar inom detta område under åren 2013, 2014 eller 2015. De tidigare sex alternativa boplatserna finns inte kvar eller är i mycket dåligt skick. Om ett bo inte använts på tre år får det anses övergivet (enligt ornitologen Jan Pettersson, JP Fågelvind).

En del av de tidigare boplatserna synes också ha försvunnit i samband med den skogsbrand som ägde rum 2012 i samband med den brandföryngring som genomfördes av Länsstyrelsen. Det är inte sannolikt att havsörn kommer att återvända till den aktuella platsen för etablering av vindkraft då området kommer att användas av Försvarsmakten för militärövningar under hösten och kommande år.

Det geopolitiska läget har gjort det angeläget att träna försvar av Gotland mot eventuella angripare, och hamnen i Slite är strategiskt viktig att försvara. Ett relativt stort område strax väster om den planerade vindparken utgör också ett riksintresse för Försvarsmakten varför det finns skäl att tro att militärövningar kommer att fortsätta under lång tid framöver.

Bolaget har uppgett att det närmaste aktiva örnboet (kungsörn) ligger 3,7 km ifrån närmaste planerade vindkraftverk och flygvägarna från detta bo går inte in mot vindparken. Länsstyrelsen tar upp det faktum att det vid ett tillfälle 2012/2013 förekom upp till 25 örnar i Bogeviken. Bogeviken är dock normalt sett inte ett område där stora ansamlingar av örn finns. Den stora ansamling av havsörn som skedde vid viken under vintern 2012/13 berodde på att det just detta år hade uppstått en tillfällig syrebrist i den grunda och övergödda Bogeviken, så att fiskarna dog. Vid islossningen flöt de upp till ytan, vilket ledde till den stora ansamlingen av havsörnar. Detta var en engångsföreteelse. Att ansamlingen fåglar omnämndes i tidningar visar att det var fråga om en unik händelse. Vidare är ändå avståndet från närmaste planerade vindkraftverk till Bogeviken över 2 km och vindparken utgör inte heller barriär till något örnrevir väster om den planerade vindparken som påståtts.

Förekomsten av fåglar i området har undersökts 2013, 2014 och 2015. Bolaget har utifrån de tidigare uppgifterna om havsörnsrevir sydväst om parken minskat antalet vindkraftverk från 10 till 7 för att skapa 2 km avstånd till tidigare bon. Vidare placerades de återstående verken på ett sådant sätt att de inte skulle utgöra en barriär för eventuell flygväg för havsörn. Det är inte riktigt, såsom påstås, att bolaget samtidigt skulle ha ökat storleken på de kvarvarande verken. Dessa försiktighetsmått och begränsningar kan numera anses obehövliga eftersom det inte finns något havsörnsrevir sydväst om den planerade parken.

Bolaget har även åtagit sig att installera ett DTBird-system som effektivt minimerar risken för kollision mellan vindkraftverk och fåglar. Det är ett fågelövervaknings- och varningssystem som övervakar området kring vindkraftverken med kamera i realtid och avger varningssignal när en fågel kommer så nära ett vindkraftverk att risk för kollision föreligger. Signalen aktiveras först när fågeln kommer inom 200 m från vindkraftverket. Om fågeln inte avviker vid den första varningssignalen avges en andra varningssignal och om fågeln fortsätter i kollisionskursen bromsas verkets rotor för att därefter stoppas. Upptäcksprocenten för stora fåglar såsom havsörn har legat på över 99 % enligt den senaste uppföljningen av systemen som finns etablerade i Europa. Signalen är inte högre än det ljud som kommer från själva vindkraftverket, men hörs eftersom det är en ren ton. På 700 m avstånd är signalen, som varar i 6 sekunder, inte mätbar och har inte potential att störa närboende. Den totala tiden då varningssignaler ljuder är mindre än 60 sekunder/dag som årsmedelvärde på de platser där systemet har installerats, och där frekvensen av stora fåglar har varit betydligt större än vid Boge. Systemet används i Spanien, Norge, Italien, Polen, Frankrike, Grekland, Schweiz och USA. Skyddssystemet har möjligheter att i princip helt utesluta

risken för att örnar ska skadas, samtidigt som det möjliggör etablering av vindkraft.

Bolaget har anfört att erfarenheterna från de områden där DTBird används visar att skyddssystemet inte skrämmer bort fåglar från att häcka i området eller dess närhet. Såväl havs- och kungsörn har stannat kvar i sina bon efter att vindkraftverk har byggts i närheten och det finns också fall där örnar byggt nya bon betydligt närmare än 2 km från befintliga gruppstationer, på Gotland, i Skåne och i Vänern. Genom de genomförda inventeringarna och föreslagna försiktighetsmåtten har bolaget så långt som kan anses rimligt utrett påverkan på fåglar och vidtagit åtgärder för att begränsa risken för att skada örnar.

Mark- och miljööverdomstolen har i sin dom den 22 december 2014 i mål M 4937-14 förklarat att bolagets etablering av vindkraft inte kan anses som ett avsiktligt dödande eller störande av fåglar. Däremot ska det ske en prövning enligt 2 kap. miljöbalken för att skydda arter.

Bolaget har anfört att det vid den avvägning som ska ske enligt 2 kap. miljöbalken ska ställas rimliga försiktighetsmått och vidare ska miljöbalkens portalparagraf (miljöbalken 1 kap. 1 §) tillämpas. Vid prövningen av vilka försiktighetsmått och begränsningar som ska föreskrivas måste det vägas in att etablering av vindkraft har ansetts vara ett mycket viktigt miljömål. I statliga utredningar har det slagits fast att en betydande utbyggnad av vindkraften utgör ett angeläget allmänt intresse i samhällets strävan mot en hållbar utveckling (SOU 2008:86 s. 153). Detsamma slås även fast i prop. 2005/06:143 och 2008/09:163. Riksdagen har antagit en så kallad planeringsram för vindkraft till år 2020 om 20 TWh årlig produktion av vindel. Idag uppgår produktionen till drygt 10 TWh.

Även om det har skett en utbyggnad av vindkraft ligger Sverige fortfarande efter en rad Europeiska länder såsom Tyskland, England och Spanien. I Tyskland finns det mer än 7 ggr mer vindkraft än i Sverige, trots att Tysklands yta endast utgör ca 80 % av Sverige. Utbyggnad av vindkraft i Tyskland har inte medfört några allvarliga konsekvenser för rovfåglar. Det måste finnas förutsättningar att bygga ut vindkraften i Sverige och på den aktuella platsen på Gotland. Etablering av vindkraft sker för att kunna åstadkomma en hållbar energiförsörjning som inte medför utsläpp av växthusgaser. Växthuseffekten utgör det enskilt största hotet mot biologisk mångfald.

Bolaget har anfört att det synes märkligt att kravet på utredningen och försiktighetsmått i ett tillståndsärende om etablering av vindkraft, som i sig syftar till att nå miljöbalkens mål om hållbar utveckling, ställs så mycket högre än för andra typer av verksamheter vars miljöpåverkan ofta är betydligt större och där verksamheten i sig inte bidrar till att miljöbalkens mål uppfylls. Att sätta upp orimligt höga krav på utredning eller skyddsnivå i dessa mål kommer således i sig att på sikt motverka en hållbar utveckling eftersom kostnaderna för utredningen och

oförutsebarheten i prövningen av vindkraft blir så stor att ingen vill satsa på vindkraft.

På Gotland finns det ca 90 häckande par örnar. Ett teoretiskt räkneexempel som utgår från ett skyddsavstånd mellan 2-3 km från endast ett bo (normalt sett har örnarna flera alternativa bon) ger ett skyddsområde på mellan 1 131 km^2 och 2 543 km^2. Gotlands areal är 3 140 km^2. Vid etablering av vindkraft ska det tas hänsyn till fler faktorer, såsom avstånd till bostäder som baseras på 40 dBA ljudemission (ca 1 km) olika skyddade områden (naturreservat, Natura 2000 och försvarsmaktens stoppområden). De platser som återstår för byggnation av vindkraft på Gotland blir mycket begränsade. Att då även utgå ifrån ett skyddsavstånd till tidigare övergivna bon eller framtida tänkbara häckningsområden blir orimligt och kommer i sig att motverka miljöbalkens mål om en hållbar utveckling.

Den mycket begränsade risken för dödande eller störning av enskilt exemplar av fågel måste ställas mot det faktum att den aktuella parken kommer att producera 100 GWh förnybar energi per år, vilket motsvarar 1/10 av elproduktionen på Gotland. Vindparken ska anslutas till Cementas cementfabrik, som ligger i anslutning till den planerade vindparken och det finns inget stöd föra att ifrågasätta detta på sätt som skett. Den planerade vindkraftparken kan minska utsläppen av koldioxid med ca 85 000 ton per år under minst en tjugoårsperiod.

Bolaget har sammantaget anfört att risken för påverkan på örnpopulationen blir mycket begränsad med föreslagna begränsningar och försiktighetsmått. Att till varje pris försöka stoppa denna park kan inte anses bidra till en hållbar utveckling. Det kan inte vara så att en tidigare eller eventuell framtida häckningsplats utgör hinder för etablering av vindkraft. En sådan bedömning saknar stöd i lag och praxis.

Avvägning mellan kulturskydd och etablering av vindkraft

Bolaget har anfört att det gjorts gällande att den planerade vindparken skulle utgöra ett ingrepp i riksintresset för kulturmiljövården. Såsom bolaget tidigare har påpekat har Region Gotland angett det aktuella området som lämpligt för vindkraft i sin översiktsplan. Kommunen är skyldig att tillämpa bestämmelserna i 3 och 4 kap. miljöbalken vid fastställande av översiktsplan. Länsstyrelsen har en skyldighet att under samrådet av översiktsplanen verka för att riksintressen enligt 3 och 4 kap. miljöbalken tillgodoses (3 kap. 10 § plan- och bygglagen). Länsstyrelsen ska också under översiktsplanens utställningstid avge ett granskningsyttrande över planförslaget. Av Länsstyrelsens yttrande ska det framgå om förslaget inte tillgodoser ett riksintresse enligt 3 eller 4 kap. miljöbalken. Länsstyrelsen i Gotlands län hade inte under samrådet eller i sitt granskningsyttrande några syn-punkter på att den planerade vindparken skulle kunna strida mot något annat riksintresse. Under sådana förhållanden måste man utgå ifrån att den planerade vindparken inte innebär ett ingrepp i riksintresse för kulturmiljövården.

I sammanhanget har bolaget ansett att det också bör framhållas att området för vindparken i huvudsak är utpekat som av riksintresse för vindbruk av Energimyndigheten. En mycket liten del av Sveriges yta anses ha sådan betydelse (ca 1,5 % av Sveriges totala land- och havsyta). Energimyndigheten utser inte heller områden där som riksintresse för vindbruk där det finns konflikter med natur- och kultur-miljövården.

Avvägning mellan naturskydd och etablering av vindkraft

Länsstyrelsen i Gotlands län har framfört att den planerade vindparken ligger inom område för riksintresse för naturvård och där det finns generellt högt floristiskt värde och orörda våtmarker. Bolaget har hänvisat till avsnitt 2 när det gäller den riksintresseavvägning som skett enligt 3 och 4 kapitlet miljöbalken. Därutöver bör det påpekas att den planerade vindparken kommer att ha en mycket begränsad påverkan på floristiska värden och utgör ingen risk för orörda våtmarker inom området (då sådana inte kommer att beröras).

När det gäller naturreservatet i Bojsvätar har bolaget påpekat att det ligger utanför den planerade vindparken. Det är enligt bolaget helt uteslutet att anläggandet av vindparken kommer att ha någon som helst påverkan på hydrologin i Bojsvätar. Transportvägar till verken kommer inte dras i närheten av detta område eller på sätt som skulle kunna medföra påverkan på hydrologin. Invändningen framstår som svårbegriplig.

MILJÖPRÖVNINGSDELEGATIONENS BEDÖMNING

Miljökonsekvensbeskrivning

Miljöprövningsdelegationen konstaterar att bolaget har genomfört samråd och upprättat en miljökonsekvensbeskrivning enligt bestämmelserna i 6 kap. miljöbalken och förordningen (1998:905) om miljökonsekvensbeskrivningar. Miljöprövningsdelegationen godkände miljökonsekvensbeskrivningen i det nu undanröjda beslutet. Miljöprövningsdelegationen bedömer att det som framkommit i den fortsatta handläggningen inte är av sådan art att bolaget skulle behöva genomföra nytt samråd eller utarbeta en ny miljökonsekvensbeskrivning. Miljöprövningsdelegationen gör därför nu ingen annan bedömning än i det undanröjda beslutet och finner att miljökonsekvensbeskrivning uppfyller kraven och kan godkännas enligt 6 kap. 9 § miljöbalken.

Tillåtlighet

Kommunens tillstyrkan

Av 16 kap. 4 § miljöbalken framgår att tillstånd till en anläggning för vindkraft endast får ges om kommunen där anläggningen avses uppföras har tillstyrkt det. Region Gotland (Gotlands kommun) har tillstyrkt att tillstånd lämnas till den planerade anläggningen. Miljöprövningsdelegationen konstaterar att ansökan efter Mark- och miljödomstolens återförvisning av ärendet inte ändrats i något

avseende som skulle föranleda en ny tillstyrkan enligt 16 kap. 4 § miljöbalken. Ansökan kan således prövas i sak.

Val av plats inklusive planförhållanden

Enligt 2 kap. 6 § miljöbalken ska det för en verksamhet eller åtgärd som tar i anspråk ett mark- eller vattenområde väljas en plats som är lämplig med hänsyn till att ändamålet ska kunna uppnås med minsta intrång och olägenhet för människors hälsa och miljön.

Miljöprövningsdelegationen konstaterar att den föreslagna platsen för den planerade gruppstationen för vindkraft inte är ändrad jämfört med bolagets ansökan om tillstånd. Ansökan avser således en gruppstation med 7 vindkraftverk med en totalhöjd av högst 185 m i ett område vid Boge på östra Gotland. Miljöprövningsdelegationen konstaterar att platsen för den planerade gruppstationen kommer att ligga inom områden som pekats ut som riksintresse enligt 3 kap. och 4 kap. miljöbalken. Gotland är i sin helhet utpekat som riksintresse enligt 4 kap. 1 § miljöbalken med hänsyn till de natur- och kulturvärden som finns. Exploateringsföretag och andra ingrepp i miljön får komma till stånd endast om det inte möter något hinder med hänsyn till turismens och friluftslivets, främst det rörliga friluftslivets, intressen och kan ske på ett sätt som inte påtagligt skadar natur- och kulturvärdena. Vidare ligger området för gruppstationen i sin helhet inom ett område som enligt 3 kap. 6 § miljöbalken pekats ut som riksintresse för naturvården. Gruppstationen kommer även delvis att ligga inom ett område som enligt 3 kap. 8 § miljöbalken pekats ut som riksintresse för vindbruk.

I anslutning till den planerade gruppstationen ligger två Natura 2000-områden som av Europeiska kommissionen valts ut som område av intresse för gemenskapen enligt rådets direktiv 92/43/EEG om bevarande av livsmiljöer samt vilda djur och växter, det s.k. art- och habitatdirektivet. Vidare är platsen för gruppstationen delvis belägen inom ett område som kommunen i gällande översiktsplan pekat ut som lämpligt för vindbruk. Miljöprövningsdelegationen konstaterar att den planerade gruppstationen delvis kommer att bli synlig inom ett område runt Boge kyrka som enligt 3 kap. 6 § miljöbalken pekats ut som riksintresse för kulturmiljövården.

Miljöprövningsdelegationen konstaterar att ingen av remissinstanserna har framfört att den planerade gruppstationen skulle innebära påtaglig skada på skyddsbestämmelserna i 4 kap. miljöbalken eller på turismen och friluftslivet inom detsamma. Inte heller har någon av remissinstanserna anfört att anläggande av gruppstationen påtagligt kan skada riksintresset för naturvård enligt 3 kap. 6 § miljöbalken. Miljöprövningsdelegationen bedömer att en avvägning mellan riksintresse för naturvården och riksintresse för vindbruk enligt 3 kap. 10 § miljöbalken därför inte behövs. *Sammantaget bedömer Miljöprövningsdelegationen att aktuella riksintressen enligt 4 kap. 1 och 2 §§ samt 3 kap. 6 § inte utgör hinder mot att uppföra gruppstationen för vindkraft på den aktuella platsen.*

Vidare konstaterar Miljöprövningsdelegationen att ingen remissinstans har anfört att påverkan på Natura 2000-områdena kan vara betydande och att gruppstationen för vindkraft därmed skulle kräva tillstånd enligt 7 kap. 28 a § miljöbalken. *Mot den bakgrunden bedömer Miljöprövningsdelegationen att de närbelägna Natura 2000-områdena inte kan anses utgöra hinder mot att uppföra gruppstationen på den aktuella platsen.*

I fråga om riksintresse för kulturmiljövården kan Miljöprövningsdelegationen konstatera att Boge kyrka ingår i riksintresset *Gotlands medeltida kyrkomiljöer* som omfattar 92 medeltida kyrkor och fyra ödekyrkorna i sten från 1100-, 1200- och 1300-talen. Länsstyrelsen i Gotlands län har i tidigare yttrande ansett att de tre sydligaste av de planerade vindkraftverken medför så stor inverkan på den omgivande landskapsbilden att det skulle utgöra påtaglig skada på riksintresset för kulturmiljövården. I kommunens översiktsplan anges ett minsta avstånd om 2 000 m mellan kyrka och vindkraftverk. Miljöprövningsdelegationen konstaterar att tre av de planerade vindkraftverken kommer att ligga närmare kyrkan. Det närmaste på ett avstånd av 1 200 m.

Miljöprövningsdelegationen konstaterar att flera av de planerade vindkraftverken kommer att bli synliga från Boge kyrka och kan medföra risk för påtaglig skada på riksintresset. Med hänsyn till att riksintresset omfattar 92 kyrkor och att vindkraftverken inte kan anses vara dominerande i landskapet på det avstånd det blir fråga om bedömer Miljöprövningsdelegationen att påverkan på riksintresset inte kan anses vara påtaglig. *Mot den bakgrunden bedömer Miljöprövningsdelegationen att riksintresset för kulturmiljövården inte kan anses utgöra hinder mot att uppföra gruppstationen på den aktuella platsen.*

Fråga är även vilka störningar som den planerade gruppstationen kommer att medföra vid närmast belägna bostäder som ligger ca 1,1 km från vindkraftverken. Miljöprövningsdelegationen konstaterar att ljudnivån vid bostäder kommer, enligt beräkningar i ansökningshandlingarna, att underskrida 40 dBA. Vidare kommer vindkraftsverkens rotorblad att vara antireflexbehandlade för att undvika störande reflexer. Enligt handlingarna kommer inga skuggor att synas på horisontella ytor. På vertikala ytor kommer tiden för skuggor att ligga under rekommenderade riktvärden. *Miljöprövningsdelegationen bedömer att platsen för den planerade gruppstationen är godtagbar med avseende på buller och skuggor vid närbelägna bostäder.*

Den fråga som särskilt lyfts i prövningen är om den sökta etableringen av vindkraftverk i detta område skulle riskera att orsaka skada på havsörnspopulationen och att kravet på en lämplig lokalisering enligt 2 kap. 6 § miljöbalken därför inte är uppfyllt. Miljöprövningsdelegationen har således vid prövningen att ta ställning till om förekomsten av havsörn i området utgör hinder mot etablering av nu aktuell vindkraftpark och i så fall i vilken utsträckning.
Rådets direktiv (79/409/EEG) om bevarande av vilda fåglar (fågeldirektivet) innehåller regler till skydd för samtliga naturligt förekommande och vilt levande

fågelarter inom EU. Fågeldirektivet är införlivat i svensk rätt genom bl.a. 8 kap. miljöbalken och artskyddsförordningen (2007:845).

I 4 § första stycket artskyddsförordningen föreskrivs *"I fråga om vilda fåglar och i fråga om sådana vilt levande djurarter som i bilaga 1 till denna förordning har markerats med N eller n är det förbjudet att*
1. avsiktligt fånga eller döda djur,
2. avsiktligt störa djur, särskilt under djurens parnings-, uppfödnings-, övervintrings- och flyttningsperioder,
3. avsiktligt förstöra eller samla in ägg i naturen, och
4. skada eller förstöra djurens fortplantningsområden eller viloplatser.
Förbudet gäller alla levnadsstadier hos djuren."

Miljöprövningsdelegationen konstaterar när det gäller nämnda bestämmelse att punkterna 1-3 förutsätter avsiktlighet medan däremot punkten 4 inte gör det för att en åtgärd ska träffas av förbudet.

Naturvårdsverket har som remissinstans och ansvarig sektorsmyndighet anfört att lokaliseringen är, med hänsyn till den risk för stor negativ påverkan på fågelfaunan, framför allt havsörn, och de övriga höga naturvärden som finns i området olämplig för vindkraftetablering enligt 2 kap. 6 § miljöbalken och förbjuden enligt 4 § artskyddsförordningen. Vidare har Naturvårdsverket hänvisat till syntesrapporten VINDVAL (*Vindvalrapporten*, s.66) som rekommenderar ett skyddsavstånd av 2-3 km till havs- och kungsörnsbon. Naturvårdsverket har bedömt att flera av de planerade verken kommer att uppföras inom de stråk som örnarna frekvent flyger i till och från sina födosöksområden. Den planerade vindkraftparken skulle därmed bli en barriär mellan området med boplatser och födosöksområdet. Naturvårdsverket har ansett att tillstånd därför inte kan meddelas.

Länsstyrelsen i Gotlands län har bedömt att den planerade vindparken skulle innebära ett intrång i havsörnsreviret som minskar möjligheterna till fortsatt lyckad häckning i området, vilket skulle stå i strid med Artskyddsförordningen, Fågeldirektivet, Bernkonventionen och Bonnkonventionen. Länsstyrelsen har erinrat om Mark- och miljööverdomstolens dom den 16 februari 2015 i mål M2630-14, angående bedömningar och skäl för dispens enligt artskyddsförordningen (Örndalen). Miljö- och hälsoskyddsnämnden inom Region Gotland har ansett att Miljöprövningsdelegationens beslut att avslå ansökan på grund av närheten till örnbon bör gälla. Även flera andra som hörts av i ärendet har framfört farhågor för negativ påverkan på havsörn.

Enligt Miljöprövningsdelegationens bedömning visar handlingarna i ärendet att det tilltänkta området för vindkraftparken och dess närområde har betydelse för havsörn, både med hänsyn till häckning och till flygstråk vid bl.a. födosök. Miljöprövningsdelegationen har då att pröva planerad vindkraftsanläggning gentemot de förbud som föreskivs i 4 § artskyddsförordningen. Miljöprövningsdelegationen konstaterar att punkten 4 i 4 § nämnda förordning inte förutsätter avsiktlighet för

att en åtgärd ska omfattas av förbudet mot att skada eller förstöra djurens fortplantningsområden eller viloplatser.

Miljöprövningsdelegationen konstaterar att bolaget har åtagit sig att installera DTBird-system på tre av vindkraftverk för att minimerar risken för att fåglar ska kollidera med verken. Enligt bolaget visar erfarenheterna från de områden där DTBird används att skyddssystemet inte skrämmer bort fåglar från att häcka i området eller dess närhet. Såväl havs- och kungsörn har stannat kvar i sina bon efter att vindkraftverk har byggts i närheten och det finns också fall där örnar byggt nya bon betydligt närmare än 2 km från befintliga vindkraftsanläggningar, på Gotland, i Skåne och i Vänern.

Som anförts ovan har Naturvårdsverket bl.a. uttalat att det inte enbart är risken för kollisioner som innebär negativ påverkan på fågelfaunan. Det föreslagna varningssystemet är också oprövat. Enligt Naturvårdsverket har därför varningssystemet inte någon avgörande betydelse i sammanhanget. Länsstyrelsen i Gotlands län har anfört att varningssystemet DTBird ännu är oprövat i Sverige och att dess effekter inte är helt utforskade. Det gäller bl.a. frågan om verken hinner stängas av tillräckligt snabbt. Länsstyrelsen har bedömt att verk med DTBird därför inte bör placeras alltför nära havsörnsbon. Mot den bakgrunden har Länsstyrelsen bedömt att området för den planerade vindparken inte är en lämplig testplats för utvärdering av systemet. Även Miljö- och hälsoskyddsnämnden inom region Gotland har ansett att det saknas erfarenhet av hur systemet fungerar i svenska förhållanden och har bedömt att DTBird på intet sätt minskar risken för att störa eller skrämma fåglarna från sina boplatser.

Miljöprövningsdelegationen bedömer, i likhet med flera remissinstanser, att kunskapen om DTBird-systemets funktion att skydda örnar från kollision genom ljudsignal är bristfällig. Vidare bedömer Miljöprövningsdelegationen att det inte kan uteslutas att DTBird-systemet medför en sådan olägenhet att örnarna helt kommer att undvika området.

Med hänsyn till vad som framkommit i ärendet om områdets betydelse för havsörn, både med hänsyn till häckning och till möjlighet till födosök, anser Miljöprövningsdelegationen att den planerade verksamheten står i strid med såväl artskyddsförordningen som lokaliseringsprincipen. Enligt Miljöprövningsdelegationens bedömning är det i detta fall inte heller möjligt att, genom föreskrivande av villkor om införande av DTBird eller någon annan skyddsåtgärd, undgå konflikten med artskyddsförordningen. *Mot den bakgrunden finner Miljöprövningsdelegationen att den planerade gruppstationen, med hänsyn till fågellivet, särskilt havsörn, inte är lämplig på platsen.*

Sammanfattande bedömning av platsen

Miljöprövningsdelegationen konstaterar att den valda platsen för en gruppstation med vindkraft kan godtas med hänsyn dels till påverkan på utpekade riksintressen enligt 3 kap. och 4 kap. miljöbalken för naturvården, kulturmiljövården,

Natura 2000-områden samt dels störningar i form av buller och skuggor vid bostäder. Platsen kan dock inte godtas med hänsyn till risk för negativ påverkan på fågellivet. Sammantaget är därför platsen för den planerade gruppstationen inte lämplig med hänsyn till bestämmelserna i 2 kap. 6 § miljöbalken.

Tillåtligheten

Mot bakgrund av det som anförs ovan finner Miljöprövningsdelegationen att den planerade verksamheten inte ska tillåtas och att tillstånd därmed inte kan lämnas till uppförande och drift av den planerade gruppstationen för vindkraft.

KUNGÖRELSEDELGIVNING

Kungörelse om detta beslut införs inom 10 dagar från datum för beslutet i Post- och Inrikes Tidningar samt i ortstidningarna Gotlands Allehanda och Gotlands Tidningar.

Hur man överklagar

Detta beslut kan överklagas hos Nacka tingsrätt, mark- och miljödomstolen, *se bilaga 2*. Skrivelsen ska ha kommit in till Länsstyrelsen i Stockholms län senast den 23 oktober 2015.

Detta beslut har fattats av Miljöprövningsdelegationen inom Länsstyrelsen i Stockholms län. I beslutet har deltagit Lena Johansson, ordförande och Anders Wasell, miljösakkunnig. Ärendet har beretts av Anette Broman, miljöhandläggare.

Lena Johansson

Anders Wasell

Bilagor:
Miljöprövningsdelegationen beslut den 29 augusti 2014
Hur man överklagar till Nacka tingsrätt, mark- och miljödomstolen

Kopia till:
Naturvårdsverket, 106 48 Stockholm
Havs- och vattenmyndigheten, Box 11930, 404 39 Göteborg
Länsstyrelsen i Gotlands län, 621 85 Visby
Region Gotland/BN, 621 81 Visby
Region Gotland/MHN, 621 81 Visby
Föreningen Värna det Gotländska Kulturlandskapet,
c/o Bror Lindahl, Stånga Kylver 868, 623 60 Stånga
Gotlands Botaniska Förening, c/o Jörgen Pettersson, Humlegårdsvägen 18, 621 46 Visby
Gotlands Ornitologiska Förening,
c/o Måns Hjernquist, Sproge Snoder 806, 623 44 Klintehamn
Naturskyddsföreningen Gotland, Sproge Snoder 808, 623 44 Klintehamn
~~Rindert Bolt m.fl., Boge Aner 240, 624 36 Slite~~
Aktförvarare: Länsstyrelsen i Gotlands län, Länsstyrelsen i Stockholms län
Internt: MPD-pärm, akten

SVERIGES DOMSTOLAR

ANVISNING FÖR HUR MAN ÖVERKLAGAR – DOM I MÅL SOM HAR ÖVERKLAGATS TILL MARK- OCH MILJÖDOMSTOLEN

Den som vill överklaga mark- och miljödomstolens dom ska göra detta skriftligen. **Skrivelsen ska skickas eller lämnas till mark- och miljödomstolen.** Överklagandet prövas av Mark- och miljööverdomstolen vid Svea hovrätt.

Överklagandet ska ha kommit in till mark- och miljödomstolen **inom tre veckor** från domens datum. Sista dagen för överklagande finns angiven på sista sidan i domen.

För att ett överklagande ska kunna tas upp krävs att Mark- och miljööverdomstolen lämnar **prövningstillstånd**. Det görs om:

1. det finns anledning att betvivla riktigheten av det slut som mark- och miljödomstolen har kommit till,
2. det inte utan att sådant tillstånd meddelas går att bedöma riktigheten av det slut som mark- och miljödomstolen har kommit till,
3. det är av vikt för ledning av rättstillämpningen att överklagandet prövas av högre rätt, eller
4. det annars finns synnerliga skäl att pröva överklagandet.

Om prövningstillstånd inte meddelas står mark- och miljödomstolens avgörande fast. Det är därför viktigt att det klart och tydligt framgår av överklagandet till Mark- och miljööverdomstolen varför klaganden anser att prövningstillstånd bör meddelas.

Skrivelsen med överklagande ska innehålla uppgifter om:

1. den dom som överklagas med angivande av mark- och miljödomstolens namn, datum för domen samt målnummer,
2. den ändring av mark- och miljödomstolens dom som klaganden vill få till stånd,
3. grunderna (skälen) för överklagandet,
4. de omständigheter som åberopas till stöd för att prövningstillstånd ska meddelas, samt
5. de bevis som åberopas och vad som ska styrkas med varje bevis.

Skriftliga bevis som inte lagts fram tidigare ska ges in samtidigt med överklagandet.

Om ni tidigare informerats om att **förenklad delgivning** kan komma att användas med er i målet/ärendet, kan sådant delgivningssätt också komma att användas med er i högre instanser om någon överklagar avgörandet dit.

Ytterligare upplysningar lämnas av mark- och miljödomstolen. Adress och telefonnummer finns på första sidan av domen.

DV 427 • Producerat av Domstolsverket • 2014-07